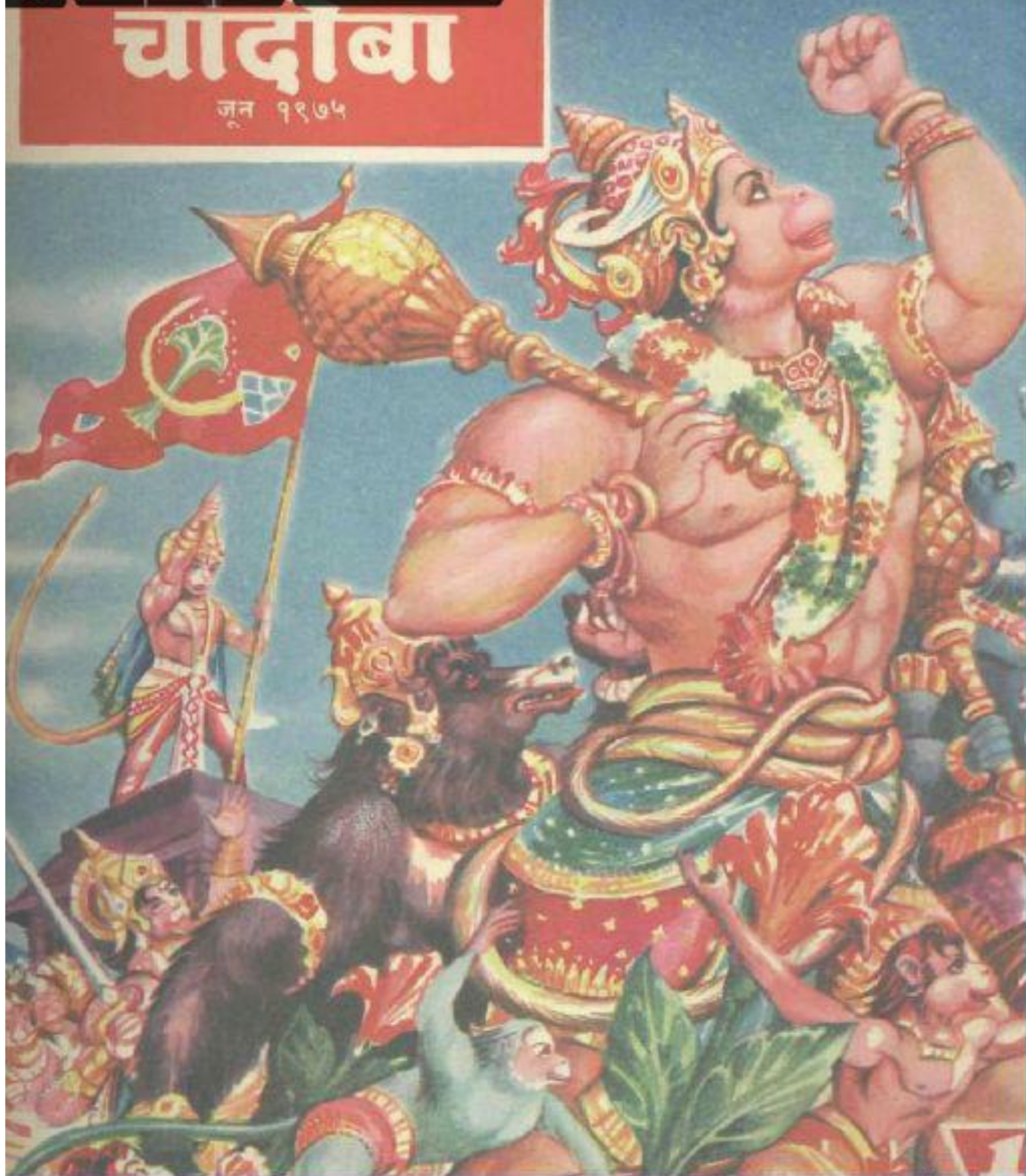

/64
चांदोबा
जून १९७५

मित्रभेद

[२२]

लबाड माणसाची गोष्ट

कोशल देशाची राजधानी अयोध्या नगरी येथे सुरथ नावाचा एक चक्रवर्ती राजा राज्य करीत असे. त्याच्या साम्राज्यात अनेक लहान मोठी संस्थाने होती.

एकदा जंगलातल्या संस्थानिकांच्या खास-वरचा अधिकारी फार आतुरतेने येऊन राजाला म्हणाला–"महाराज! विध्यक नावाच्या एका बंडखोराने बंडाचे निशाण उभारले आहे. हे बंड चिरडून टाकण्याचे काम मला जमले नाही. म्हणून आपण ते कार्य पुरे करावे अशी विनंती आहे."

राजाने बंडखोरांना शिक्षा देण्यासाठी बलभद्र नावाच्या हुशार व पराक्रमी मंत्र्याला पाठविले.

बलभद्र निघून गेल्यानंतर उन्हाळ्याच्या अगदी शेवटाला अयोध्येला एक दिगंबर संन्यासी आला. तो पत्रिका हात वगैरे पाहून ज्योतिष सांगत असे. तो जन्म पत्रिका करून देई. शकुन व अपशकुनांची फलिते सांगे. मनातल्या काही गुप्त गोष्टी व नावे सांगून त्याने नागरिकांच्या मनात आपल्या ज्योतिष्यावर विश्वास उत्पन्न केला.

त्या ज्योतिष्याच्या विषयी ऐकून राजाने त्याला राजवाड्यात बोलावून विचारले–"स्वामीबुवा! आपण मनातली गोष्ट सांगतां हे मी ऐकतो. होय ना?"

"ते विचारून चवकशी करून पहावी, म्हणजे आपली खात्री पटेल!" असे सांगून संन्याश्याने, आपल्या 'मोठमोठ्या' कामांचे तिखट मीठ लावून वर्णन केले.

राजाने त्या संन्याश्याला आपल्या राजवाड्याच्या आवारात मठ बांधून देऊन त्याच्या जेवणाची सोय करून दिली. राजा दररोज त्याच्या दर्शनाला जाई.

एके दिवशी संन्यासी राजवाड्यात सायंकाळी येऊन म्हणाला–"राजन्, मला स्वर्गातल्या देवांनी फारफार आग्रह करून स्वर्गात भेटायला बोलाविले आहे. मी 'नको नको' म्हणत असता ते जणु काही धरणेच देऊन बसले. तेव्हां मी आपला भौतिक देह भूलोकात म्हणजे मठात सोडून सूक्ष्मदेह धारण करून स्वर्गाला जाऊन आलो आणि या भौतिक देहात प्रवेश केला. देवांनी आपली कुशल वार्ता विचारून आपल्या मनात काही विचारावयाचे असल्यास विचारून यायला सांगितले आहे."

ते ऐकून राजा आश्चर्यचकितच झाला. म्हणाला–"महात्मन्! आपण स्वर्गात कसे काय गेलात?"

"राजन्! तो तर माझ्यासारख्या योग्याचा एक खेळ समज. मी दररोज स्वर्गाला जाऊन येतो." संन्यासी म्हणाला.

राजाचा तो भावडेपणाच होता. कदाचित संन्याश्याला अष्टसिद्धी प्राप्त असाव्यात असेही त्याला वाटले. संन्याश्याने अनेक अविश्वनीय असे चमत्कार करून दाखविल्याचे राजाने ऐकले होते. या सर्वांचा त्याच्या मनावर फार परिणाम झाला होता. त्याने राज्यकारभाराच्या

कामात लक्ष द्यायचे सोडले, राणीची फिकीर किंवा काळजी करायची सोडली आणि रात्रंदिवस त्या संन्याश्याच्या शेजारी बसून त्याच्या स्वर्गलोकात जाऊन याच्या कथा ऐकू लागला. त्यामुळे राज्याची व राजकीय परिवाराची स्थिती फारच बिघडली.

त्याच सुमारास रानटी जातीचे बंड मोडून मंत्री बलभद्र राजधानीस परतला. राजधानीत पाऊल टाकताच त्याला राजा संन्याश्याच्या हातातले एक बाहुले होऊन गेल्याचे कळले. त्याने खास महालात जाऊन पाहिले तर तिकडे शुकशुकाट होता. चोपदार शिपाई कोणी नव्हता. एका खोलीत एकांतात राजा त्या संन्याश्याजवळ बसलेला

बलभद्राला दिसला. संन्यासी राजाला काही अत्यंत गुप्त अशा गोष्टी सांगत होता आणि राजा संन्याश्याच्या तोंडची 'मुक्ता फळे' झेलीत होता.

ते सर्व पाहताच सर्व परिस्थिती मंत्र्याच्या लक्षांत आली. त्याने राजाला– "महाराजांचा जयजयकार असो" असे म्हणत साष्टांग नमस्कार केला. तो ज्या कामासाठी गेला होता त्यात यशस्वी झाल्याचे राजाने मंत्र्याला विचारले नाही व संन्याश्याकडे संकेत करून ह्यांना ओळखलेत का ?" असे विचारले.

"अनेक थोर पुरुषांना आपले शिष्य करून घेणाऱ्या थोर साधूस कोण ओळखणार नाही? हे मधूनमधून स्वर्गात जाऊन येतात असेही मी ऐकले आहे." बलभद्र म्हणाला.

"यात शंका कसली ?" राजा म्हणाला. आपल्या विषयी इतक्या गौरवनीय शब्दात मंत्र्याला बोलतांना ऐकून संन्यासी फुलून जाऊन मंत्र्याला म्हणाला–"मंत्रीवर्यांना ते पाहण्याचे कुतूहल असेल तर प्रत्यक्षच पहायला मिळेल." असे म्हणत संन्यासी मठात जाऊन आतून कडी लावून बसला.

काही क्षण गेल्यावर मंत्री राजाला म्हणाला–"ते स्वर्गातून केव्हां परत येतील, काही कल्पना आहे का, महाराजाना ?"

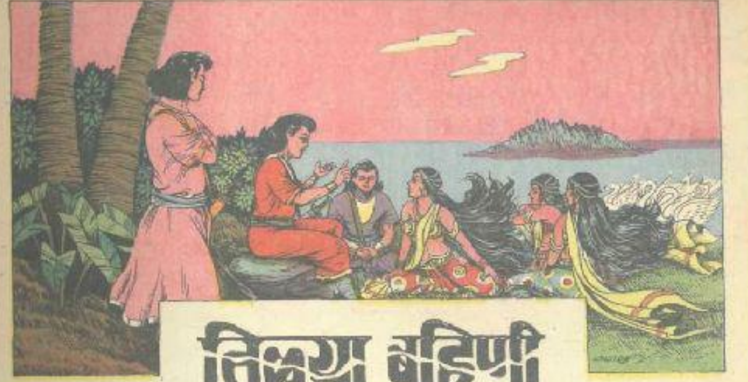
"तशी घाई का ? ते आपला भौतिक देह मठात सोडतात आणि सूक्ष्मदेह धारण करून स्वर्ग प्रवेश करतात." राजा म्हणाला.

"ते खरे असेल तर लाकडं व अग्नी आणवून मी मठाला अग्नी देतो." मंत्री म्हणाला.

राजाने आश्चर्याने विचारले–"का ते ?"

"कशाला म्हणून विचारतां ? हा देह लाकडांसारखा जळून गेल्यावर ते सूक्ष्म देहाने आपणांस भेटायला येत जातील. त्यामुळे जगात आपली कीर्ती सर्वत्र पसरेल. या संदर्भात मी आपल्याला नागकुमाराची गोष्ट सांगतो." मंत्री कथा सांगू लागला.

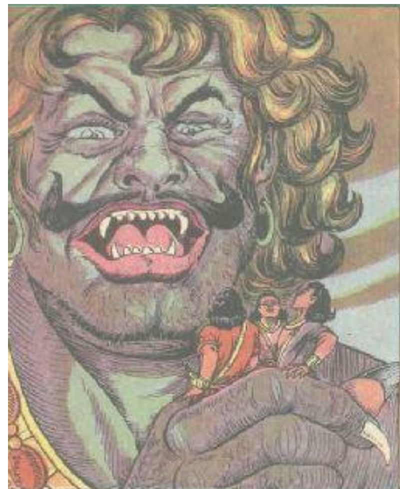
तिळ्या बहिणी

[१०]

[दाढीवाल्याला भेटायला गेलेला राक्षस त्याच्याकडून तिळ्या भावंडांनी त्याला फसविल्याचे कळल्यावर परतला. मध्यंतरी सुहासिनीच्या मदतीने संध्याकुमार व निशीथ उभयतांना पुन्हां मानवरूप मिळाले आणि ते राक्षसाच्या भुयारात कसे जावयाचे त्याचा विचार करू लागले. पुढे–]

त्याच्या जवळ दाढीवाल्याकडून आलेली भस्मे व अंजने राक्षसाच्या भुयारात कुचकामाची आहेत हे कळल्यावर दुसरा काही उपाय आहे का तिघे विचार करू लागले. तेव्हां त्यांच्या मनात एक शंका आली. हा राक्षस जगात कोठून कोठून हिंडून हुडकून जुळ्यांनाच धरून आणतो आहे तर आपण आतांपर्यंत कसे काय त्याच्या नजरेतून सुटलो ?

दुसऱ्या दिवशी ते राजकन्यांना भेटले तेव्हां उदयनने त्यांना तोच प्रश्न केला. ते ऐकून त्यांनादेखील आश्चर्य वाटले. परंतु सुभाषिणी म्हणाली–"तुम्ही विचारलेत ते बरोबर आहे. आम्हांला नाही ही गोष्ट कधी सुचली. एक कारण असू शकेल, तो तुमच्या वाटेला न येण्याचे. नाही तर त्याने तुम्हांला सोडलेच नसते. कारण असे..." बोलतां बोलतां ती मध्येच थांबली.

"विचार नां काही हरकत नाही. तुला वाटते ते कारण असेल तर सावध रहायला बरेच की!" निशीथ म्हणाला.

तेव्हां सुभाषिणी म्हणाली–"तसे काही नाही. जुळया किंवा तिळयांच्या अंगात किंवा अवयवात काही व्यंग असेल तर ती जुळी किंवा तिळी त्या राक्षसाने घेतलेल्या व्रताप्रमाणे बळी द्यायला उपयोगी नाहीत. बळी देण्यापूर्वी फार सावधपणे तो ही मनाची खात्री करून घेतो, तसे तुमच्यात तर काही व्यंग दिसत नाही. म्हणूनच ते कसे विचारायचे, म्हणून भी मागे पुढे करीत होते."

ते ऐकल्यावर तिघे एकदम म्हणाले–"तुला वाटले त्यात गैर काहीच नाही, उलट ते अगदी बरोबर आहे."

त्यानंतर उदयनने त्याच्या व त्याच्या भावंडांच्यात अंगांत जन्मापासून जे व्यंग होते ते सविस्तर सांगितले आणि दाढीवाल्याच्या अंजनांचा प्रयोग केल्यावर तिघांच्या डोळयातले व्यंग कसे नाहीसे झाले हेदेखील सांगितले.

त्या सर्वांचे असे बोलणे चालू असतां राक्षस येण्याची खूण, म्हणजे वावटळ आली. तिघी राजकन्यांनी सरोवरात पटापटा उड्या टाकल्या. परंतु तिघां भावंडांना वांचविणे त्यांना शक्य झाले नाही. उदयन जवळचे पांढरे भस्म काढून स्वतःवर टाकणार इतक्यात राक्षसाने त्यांना आपल्या मुठीत उचलून धरले.

तिघे भाऊ मनात घाबरून गेले होते. तरी तोंडावर त्यांनी मनातला घाबरटपणा उमटू दिला नाही.

राक्षसाने त्यांना विचारले–"कोण रे तुम्ही? माझ्या या प्रदेशात कसे काय आलात? खरं काय ते सांगा, नाही तर यापूर्वी आलेल्यांची जी गत झाली, तीच तुमची होईल, हे विसरू नका."

उदयन जणुंकाही त्याला भीती मुळीच वाटत नव्हती अशा स्वरात म्हणाला–"होय रे बाबा! या प्रदेशात प्रवेश करणे कठीण आहे, कष्टाचे आहे, धोक्याचे आहे या तुझ्या प्रदेशात पाऊल टाकल्यावर आम्हांला कळले. आधी आम्हांला ते माहीत नव्हते. आतां आम्ही जिवंत वांचणे शक्य नाही हे कळले तरी आम्ही म्हणतो ते प्रथम ऐकून घे आणि त्यानंतर तुला जे करावयाचे असेल ते खुशाल कर."

"दिसतो आहेस वीतभर, पण गप्पामात्र मैल भराच्या मारतो आहेस की रे! माझ्या धाकट्या भावाला फसविले ते तुम्हीच नाही का रे? ते सोडा, प्रथम हे सांगा, गुलामांनो, तुम्ही या प्रदेशात व या माझ्या महालात चोरासारखे शिरलांतच कशाला?" राक्षसाने विचारले.

"ते मात्र बरोबर नाही. आम्ही चोरासारखे नाही शिरलो. तसे येण्याचे कारणच नाही. आम्ही आलो ज्या कारणासाठी..." असे उदयन काही सांगत असतां मध्येच "काय, काय झाले? मला फसविण्यासाठीच तर." असा आवाज ऐकू आला.

तिघां भावंडांनी आवाज आला त्या बाजूला वळून पाहिले तेव्हां त्यांनी पूर्वी ज्याला फसवून दाढीवाल्याकडे पाठविले होते तोच राक्षस लांबलांब पावले टाकीत रागाने त्यांच्याच बाजूला येत असल्याचे त्यांना दिसले.

राक्षसजवळ आल्याबरोबर दुसऱ्या राक्षसाला म्हणाला–"दादा! यांच्या समाचाराला मी येथे आहे. तू वेळ फुकट घालवू

नकोस. तू आपल्या शिकारीला निघून जा, कसा!"

धाकटया भावाने सांगितल्याबरोबर मोठा भाऊ 'म्हणजे हे एक मोठेच प्रकरण दिसते आहे. म्हणजे हे तिघे माझ्या धाकटया भावाच्या माहितीचे दिसत आहेत. मग त्यालाच काय ते करू द्यावे. असा विचार करून व मनाशी ठरवून पुन्हा गृद्ध रूपाने आकाशात उडून अदृश्य झाला.

त्यानंतर पाठोपाठ धाकटा भाऊ तिघां भावंडांना घेऊन तो पाहारा देत उभा होता त्या वाड्यात घेऊन गेला. त्यांना त्याने स्वस्थ बसायला सांगून विचारले–"काय रे पोरांनो! तुम्ही दाढीवाल्याला फसविलेत आणि मलाही फसवायला निघाला होता. परंतु तुमची लबाडी फसली आणि तुम्ही माझ्या तावडीत सापडलात. दाढीवाल्याजवळ तुम्हांला ती अंजने व भस्मे मिळाली होती आणि तो पंचा मिळाला होता. कोठे आहेत ती? काढा ती आणि समोर ठेवून मुकाट्याने उभे रहा कसे. नंतर इतर गोष्टी सांगायच्या असतील त्या बोला."

तिळी भावंडे काय करणार? त्यांनी सर्व वस्तू तोंडातून एक 'ब्र' काढल्याशिवाय राक्षसासमोर ठेवल्या. नंतर राक्षस म्हणाला–"काय रे पोरांनो! मी किती दिवसांपासून येथे पाहरा देतो आहे. परंतु आजपर्यंत कोणी माझ्या डोळ्यात धूळ फेकून आत पाऊल टाकू शकला नाही. कोणी आलाच तर माझ्या हातात सांपडलाच आणि दगडाची मूर्त होऊन राहला उभा जागच्या जागी. ते पहा सर्व आपल्या लबाडीचे फळ भोगीत उभे आहेत तेथे! मला तुम्ही त्या दिवशी फसविलेत ना, तेव्हांपासून मला झोप नाही. मी पोटभर खाल्लेसुद्धा नाही. खूप भूक लागली आहे. गेला एक महिना तुम्हांला शिव्या देत कसा काढला असेल माझे मलाच माहीत. आज मात्र मनसोक्त खाऊन घेणार आहे." असे म्हणत त्याने तो मंत्रवलेला पंचा अंथरला. त्यावर पुष्कळ खाद्य पदार्थ होते.

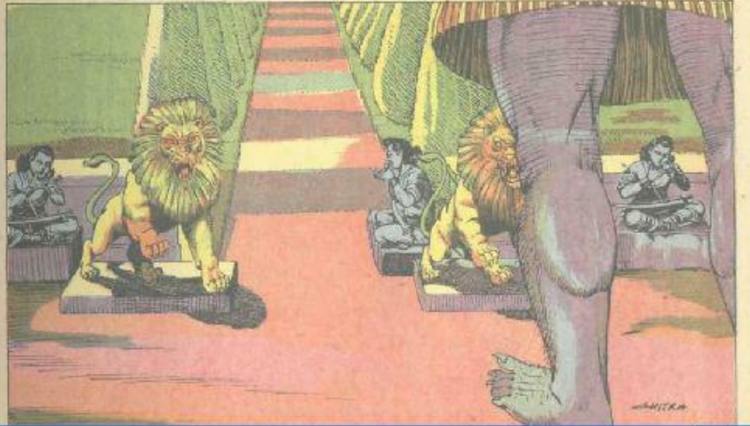
[illegible] भावंडांनासुद्धा त्याने त्यातली फळफळावळ खायला दिली. त्यांनीसुद्धा पोटभर खाऊन घेतले. नंतर त्याने तिघांना एका दोरखंडाने छान बांधून "मी थोडे तापवलेले पाणी पिऊन तुम्हांलासुद्धा देतो." असे म्हणत सरोवराच्या दिशेने निघून गेला.

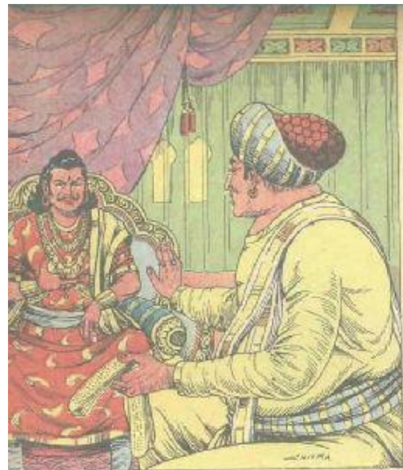
काही वेळाने तो तीन पानाच्या द्रोणात पाणी घेऊन आला आणि तिघां भावंडांना त्याने ते प्यायला दिले.

त्याने आपल्यावर केवढे उपकार केले असे वाटले तिघांना आणि तिघे काही एक विचार न करतां गटागटा ते पाणी प्याले. आणखी काय होणार? पाणी प्याल्यावर तिघे दगडाचे पुतळे होऊन गेले.

ते पाहून खदखदां हसत राक्षस तेथून वाड्यात निघून गेला. त्याच्या हसण्याने सारा वाडा दुमदुमला. परंतु थोड्या वेळाने परत येऊन त्याने ते तिन्ही पुतळे, तो पाहारा देत उभा होता, तेथे नेऊन ठेवले.

इकडे त्या तिघां तिळ्या मुलांची ही गत झाली आणि तिकडे दानशील राजा, राणी पद्ममुखी काळजीत मोठ्या कष्टाने दिवस काढीत होते. आपल्या मुलींना शोधून आणायला ती गोजिरवाणी मुले गेली होती. त्यांना मीच नाही का घोडे निवडून दिले होते! अजून कां बरे परत आली नाहीत? याच विचारात दोघं राजाराणी दिवस आणि रात्र काढीत होती. त्याने त्यांना पाठविले त्याच दिवशी एक काम केले होते. त्याने

आपल्या किल्लयाच्या सर्वोच्च बुरुजावर एक खोली बांधविली होती त्या खोलीत बसून पाहिले तर दृष्टी जाई तेवढा दूरचा प्रदेश व त्यात हिंडणारा प्रत्येक मनुष्य प्राणी राजाला स्पष्ट दिसत होता.

तिळी भावंडे जाऊन पांच वर्षे लोटली. आजपर्यंत ती कोठे आहेत काय करीत आहेत कळायला मार्ग नव्हता. म्हणून राजाची काळजी दिवसेदिवस वाढतच गेली. परंतु त्याने अद्याप आशा सोडली नव्हती. तो मधूनमधून ज्योतिष्याला बोलावून विचारी–"मुली आहेत तिथे खुशाल आहेत ना? त्यांच्या जिवाला काही अपाय नाही ना कुशल" आणि ज्योतिषी पूर्वक परत

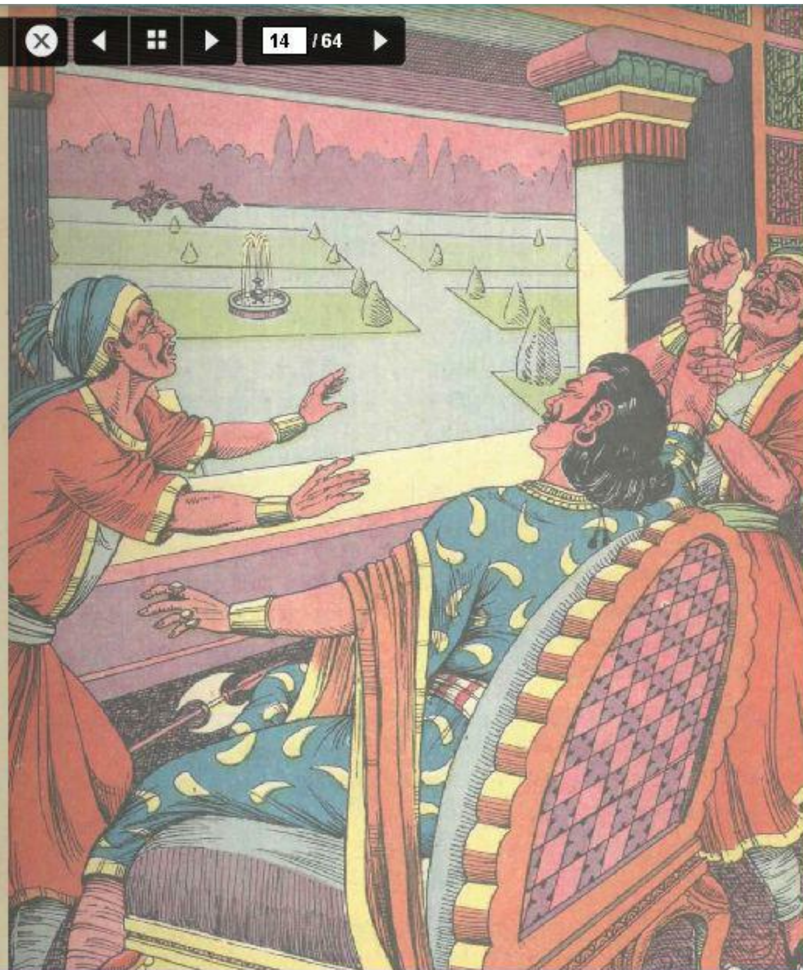
म्हणून राजा मनाचे समाधान करून घेऊन दिवस मोजीत पडून होता.

एके दिवशी पहाटे अंधुक उजेडात राजा नित्याप्रमाणे त्या खोलीत बसून पहात होता. अंधुक उजेडात राजाला दूर दोन घोडे भरधाव त्याच्या वाड्याकडे धावत येत असलेले दिसले. त्या घोड्यांचा रंग, त्यांच्यावर बसलेल्या स्वारांचा आकार आणि त्यांना बांधलेले काळे झेंडे पाहून राजा मोठ्याने ओरडला आणि स्वतःच्या छातीत खंजीर खुपसून जीव द्यायला निघाला. परंतु ओरडल्याबरोबर उठून पाहरेकरी धावले. म्हणून राजाचा जीव वांचला. परंतु भोवळ येऊन पडलाच.

राजाने डोळे उघडायला व ते घोडे येऊन समोर उभे रहायला एकच गाठ पडली.

ते परतलेले घोडे त्याने स्वतः तिघांना दिलेल्यापैकीच होते. परंतु त्यांच्यावर बसून आलेले स्वार मात्र त्या तिळ्या भावंडांपैकी नव्हते. ते त्यानेच शोधार्थ पाठवलेल्या नोकरांपैकी दोघेजण होते.

राजाने उठून त्यांच्याकडे धावत जाऊन त्याना विचारले–"कोठे आहेत मुली? कोठे आहेत ती मुले? हे घोडे कोठे मिळाले तुम्हांला?" राजाने प्रश्नांची झडीच सुरू केली.

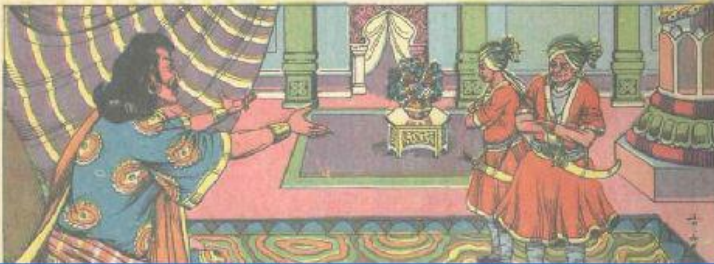
सेवक म्हणाले—"महाराज! क्षमा करा, राजकन्यांचा किंवा त्या मुलांचा पत्ता लागला नाही. आम्ही गावोगाव शोध काढीत हिंडत जात असतां आम्हांला एका मैदानात हे घोडे दिसले. त्यांना ओळखून आपल्या राजकन्या व तिळी भावंडे जवळपासच कोठेतरी असतील असे समजून जवळपासची जागा हुडकून पाहिली. परंतु बराच वेळ शोध काढल्यावरही काही खूण देखील न मिळालेले पाहून निराश होऊन, निदान ही गोष्ट आपणांला कळवावी म्हणून धावत आलो. कदाचित सर्व दुसऱ्या वाटेने सुखरूप पोचले असतील असेही वाटले."

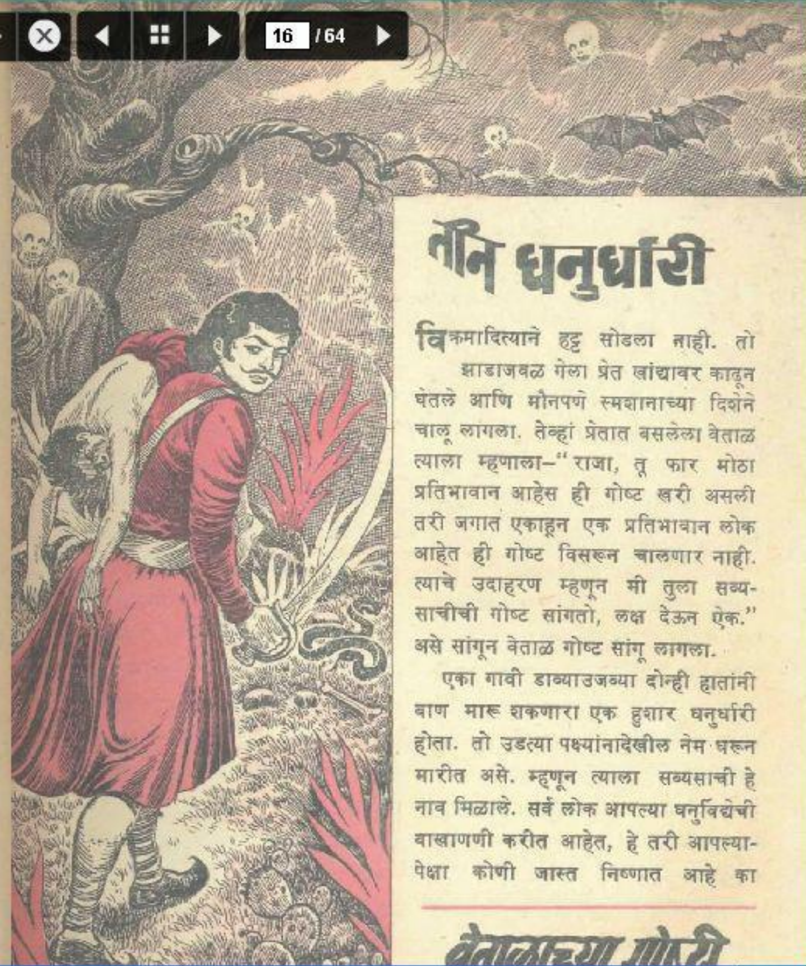
"नशिबात काय आहे, कोणास ठाऊक?" असे म्हणत राजा पुन्हां भोवळ येऊन पडला.

राजवाड्यातली सर्व लहानथोर मंडळी जमली व राजाच्या मनाचे सांत्वन झाल्यावर त्याने आलेल्या घोडेस्वारांना जवळ बोलाविले आणि विचारू लागला—"अरे, तुम्हाला मुलांना हुडकून आणायला पाठविले होते आणि तुम्ही रिकाम्या हातांनी परतलातच का? त्यांना शोधायला गेलेली तिळी मुले कोठे आहेत? बिचारी तीसुद्धां कोणत्या संकटात सांपडली आहेत, न कळे! नाहीतर त्यांचा पत्ता इतके दिवस लागू नये म्हणजे काय? माझा जीव तर कंठापर्यंत आला आहे. क्षणभर देखील सरळ उभे राहवत नाही. तुम्हांला पाहून काहीतरी शुभ समाचार कळणार असे वाटले होते. तेव्हां जाऊन पुन्हा पहा, काही पत्ता लागतो का. तुम्ही येईपर्यंत मी राहतो की जातो, ते त्या परमेश्वरालाच माहीत! बरं तर निघा!" असे म्हणत राजाने त्यांना पुन्हां पाठविले.

नोकर आल्याची बातमी अंतःपुरात ही पोचली. त्या दुःखाने खचून गेलेल्या राणीच्या मनाला पुन्हा धक्का बसला व ती भ्रमिष्टासारखी बडबडू लागली.

(क्रमशः)

तीन धनुर्धारी

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ गेला प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि मौनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला—"राजा, तू फार मोठा प्रतिभावान आहेस ही गोष्ट खरी असली तरी जगात एकाहून एक प्रतिभावान लोक आहेत ही गोष्ट विसरून चालणार नाही. त्याचे उदाहरण म्हणून मी तुला सव्यसाचीची गोष्ट सांगतो, लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

एका गावी डाव्याउजव्या दोन्ही हातांनी बाण मारू शकणारा एक हुशार धनुर्धारी होता. तो उडत्या पक्ष्यांनादेखील नेम धरून मारीत असे. म्हणून त्याला सव्यसाची हे नाव मिळाले. सर्व लोक आपल्या धनुर्विद्येची वाखाणणी करीत आहेत, हे तरी आपल्यापेक्षा कोणी जास्त निष्णात आहे का

वेताळाच्या गोष्टी

पहावे, या विचाराने तो अशा हुशार धनुर्धाऱ्याच्या शोधार्थ निघाला.

बरेच दिवस प्रवास केल्यानंतर तो एका गावाला आला. तेथे त्याने चवकशी केली तेव्हां त्याला कळले की दसरा आला आहे आणि मोठमोठे धनुर्विद्याविशारद आपल्या कौशल्याचे प्रदर्शन करायला जमले आहेत. तेव्हां सव्यसाचीने आपल्या प्राविण्याचे प्रदर्शन करण्याचे ठरविले.

चारीबाजूला लोक बसले होते आणि मध्यभागी रिकाम्या मैदानात एक घंटा बांधलेली होती. एका आंधळ्या माणसाने धनुष्यावर बाण चढविला आणि घंटा वाजल्याबरोबर त्या घंटेचा नेम धरून बाण सोडला. बाण घंटेला लागला. प्रेक्षकांनी टाळ्या वाजवून त्या अंध धनुर्धाऱ्याच्या कौशल्याची वाखाणणी केली.

सव्यसाची त्या अंध धनुर्धाऱ्याला भेटला. म्हणाला–"दादा! मी दोन्ही हातांनी नेम धरून बाण मारतो, उडत्या पक्ष्याची नेम धरू शकतो. परंतु फक्त आवाज ऐकून तुझ्यासारखा नेम नाही धरता येत मला."

"म्हणून तर मला लोक शब्दवेधी म्हणतात. ज्या लोकांना दिसते ते डोळ्यां-वर पट्टी बांधून शब्दवेधी बाण मारतात. परंतु माझ्यासारखा जन्मांध कोणी जगात नाही." आंधळा शब्दवेधी म्हणाला.

सव्यसाची म्हणाला–"धनुर्विद्येत किती प्रकार आहेत, हे पाहण्यासाठी मी हिंडतो आहे."

"अस्सं! तरमग चल. मीसुद्धां तुझ्या बरोबर येतो." आंधळा धनुर्धारी म्हणाला.

दोघे निघाले आणि धर्मपुरीच्या सरो-वराच्या काठाने एका दाट अरण्यात येऊन पोचले. आणखी पुढे गेल्यावर त्यांना एक चकित करून सोडणारे दृश्य पहावयास मिळाले. एका बांबूच्या बेटाच्या सावलीत एक थोटा मनुष्य बसलेला होता. त्याला दोनही हात नव्हते. केव्हां तरी अपघाताने तुटले होते. तो डाव्या पायाने धनुष्य धरून तोंडाने बाणाचा नेम धरून बसला होता. तो बाण त्याने सोडला आणि दुसऱ्या क्षणाला झाडाच्या टोकाला पक्ष्यांचे एक जोडपे बसले होते त्याला लागला. तत्क्षण पक्ष्यांचे ते जोडपे जमिनीवर पडले.

तो चमत्कार पाहून सव्यसाचीने आंध-ळ्याला त्याचे वर्णन करून सांगितले.

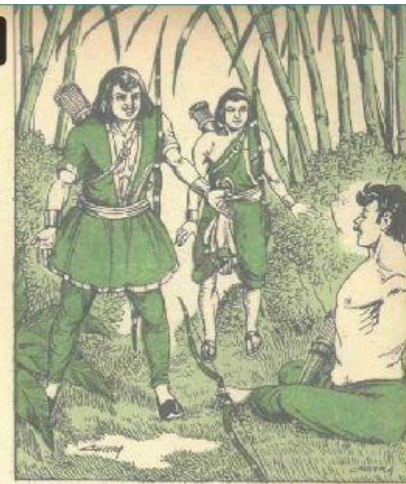
अंध धनुर्धारी आश्चर्यचकित होऊन म्हणाला–"हा आपणां दोघांहून जास्त निष्णात आहे की नाही?"

दोघे त्या थोटच्या धनुर्धाऱ्याला भेटून त्याच्या धनुर्विद्येची स्तुती करीत म्हणाले– "दोन्ही हात नाहीत तुम्हांला, तरी तुम्ही अचूक नेम मारलात! आम्ही इतका तरबेज धनुर्धारी कोठेही आजपर्यंत पाहिला नाही!"

दोघांनी त्याला आपल्या कौशल्याची माहिती सांगितली.

"माझ्यासारखा हात नसून अचूक नेम मारणारा धनुर्धर मी जगात कोठे पाहिला नाही. मग तुम्ही तरी कोठून पाहणार? मला दोन्ही हात असते तर मी पायां-बरोबरच धनुर्विद्येच्या इतर प्रकारांत प्राविण्य मिळविले असते." तो थोटा म्हणाला.

सव्यसाची अंध व थोटचा धनुर्धाऱ्यांना म्हणाला–"आपण तिघेही धनुर्विद्येत आपा-पल्या परीने निष्णात आहो. मग आपल्या या कलेची गोष्ट राजाला कळली नाही,

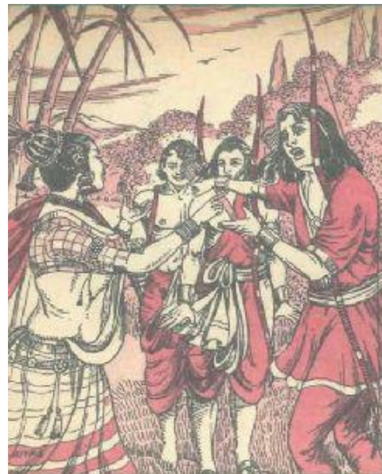

तर काय उपयोग? म्हणून आपण धर्म-पुरीच्या महाराजांकडे जाऊ या आणि आपल्या कलेचे प्रदर्शन करू या. आपल्याला कीर्ती मिळेल व चार पैसेदेखील मिळतील."

"परंतु महाराजांकडून जे इनाम मिळेल, ते आपसात वाटून कसे काय घ्यायचे?" थोटचाने विचारले.

"तिघे मिळून सर्व बक्षिसे सारखी-सारखी वांटून घेऊ या. त्यात कठीण काय आहे?" सव्यसाची म्हणाला.

परंतु त्या गोष्टीस थोटा कबूल झाला नाही. त्याचे वाटत होते की सर्वांनी सारखेसारखे वांटे करून घेतले तर त्याचे फार मोठे नुकसान होईल. कारण महाराज

त्यालाच सर्वात मोठे पारितोषिक देतील. तसे तो म्हणाला देखील.

शब्दवेधी म्हणाला–"असे कां रे वाटावे तुला? मला तर दोन्ही डोळे जन्मल्यापासून नाहीत तुम्हां दोघांना छान दिसते. डोळ्यांशिवाय नेम धरणे म्हणजे सामान्य गोष्ट आहे का? महाराज मला मोठे पारितोषिक देतील."

दोघांचे ते भांडण ऐकून सव्यसाची म्हणाला–"हे भांडण सोडा, महाराजच कोण उत्तम धनुर्धारी आहे, हे ठरवितील."

थोड्या अंतरावर उभी राहून एक कातकरीण त्यांचे ते संभाषण ऐकत होती. आतां ती त्या तिघां धनुर्धाऱ्यांजवळ येऊन म्हणाली– धर्मपुरीचे महाराज तुम्ही तिघांना योग्यतेप्रमाणे बक्षिसे देतील अशी खोटी समजूत करून घेऊ नका. बक्षिसे कशी वांटून घ्यायची हे प्रथमच तुम्ही आपसात ठरवून घ्या."

सव्यसाचीला राग आला म्हणाला–"तू आमचे आपसांत भांडण लावून गंमत पाहणार आहेस, वाटते? जणुकाही महाराजांनी बक्षिस दिलेच आणि आम्ही डोकी फोडून घेतलीच, तू असे काही बोलते आहेस. चल, चालू लाग."

ती तरुण कातकरीण खदखदां हसू लागली.

"तू कां ग हसलीस?" शब्दवेधीने तिला विचारले.

"हंसू नाही तर काय रडू? तू आहेस आंधळा. याला हात नाहीत आणि हा हात पाय असलेला चांगले डोळे असलेला. हा तुम्हां तिघांना खूप बडवून सर्व बक्षिसे एकटा बळकावून बसेल. म्हणून पहिल्यानेच काय ते ठरवून घ्यायला मी सांगितले. तुमच्यात लहान थोर कोण हे तुम्हीच ठरविणे बरं नाही का?" ती कातकरीण म्हणाली.

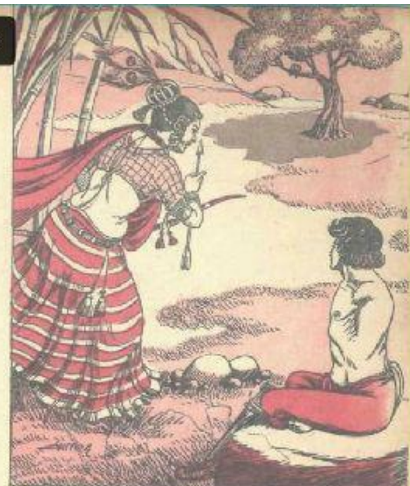
ते ऐकून थोटा म्हणाला–"बरोबर बोललीस! परंतु आमच्यात लहान थोर कोण हे नाही आम्हांला ठरविता येणार. तुला धनुर्विद्येची कल्पना आहे. तेव्हां तूच सांग, आमच्यापैकी सर्वात जास्त थोर कोण? तू देशील तो निवाडा आम्हांला मान्य आहे."

"तरमग प्रथम मला तुमचे धनुर्विद्येतील प्राविण्य प्रत्यक्ष पाहू दे." ती म्हणाली.

तिघांनी त्या गोष्टीस मान्यता दिली. थोट्याने लगेच डाव्या पायाने धनुष्य धरून तोंडाने बाण ओढून तीर सोडला. त्याने झाडावरच्या एका पक्ष्याचा नेम धरला होता. बाण लागताच पक्षी क्षणार्धात खाली जमिनीवर पडला. शब्दवेधीने आणखी एका झाडावर बोलत असलेल्या पक्ष्याला बाण मारून त्याला ठार केले. सव्यसाचीने दोन्ही हातांनी वेगवेगळे बाण सोडून दोघां उडत्या पक्ष्यांना ठार करून दाखविले.

सर्व पाहून घेतल्यावर ती कातकरीण सव्यसाचीला सर्वोत्तम धनुर्धारी व त्यानंतर शब्दवेधी असल्याचे सांगून जास्त काही बोलल्याशिवाय तेथून निघाली.

थोट्याला राग आला. तो ओरडून म्हणाला–"ए पोरी! तुला काय ग कळते धनुर्विद्येत असा निवाडा द्यायला? जंगलात भटकणारी तू, धनुष्य कसं धरायचे हे तरी कळतं का तुला? आम्ही नाही मानणार तुझा हा निर्णय!"

"तुम्हांला माझा निर्णय मान्य नसेल तर नका मानू. तुम्हीच निवाडा करायला सांगितलात. आतां मला या धनुर्विद्येत काय कळते, हे पाहणार आहां का? तुमचे ते धनुष्य आणि बाण द्या इकडे." असे म्हणत त्या कातकरणीने थोट्याचे धनुष्यबाण मागून घेतले.

तिने झाडाच्या टोकाला पक्ष्यांचे जोडपे होते ते दाखवून त्यांच्यामध्ये किती अंतर आहे ते पहायला सांगितले आणि बाण सोडला. "त्या गरीब पक्ष्यांना कां ठार करतेस पोरी?" थोट्याने विचारले.

"तूच पहा!" असे म्हणत तिने बाण सोडला. तो बाण त्या दोन्ही पक्ष्यांच्या

मधून पलीकडे गेला व दोन्ही पक्षी दचकले किंवा हललेदेखील नाहीत.

ते पाहून थोटा व सव्यसाची आश्चर्यचकित झाले. त्या कातकरणीने धनुष्यबाण थोटयाला दिले व तेथून निघून गेली.

शब्दवेधीने घडलेले वृत्त दोघांच्या तोंडी ऐकले. त्यानंतर तिघांनी राजाकडे जाण्याचा विचार सोडला आणि आपापल्या जागी परतले.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने राजाला विचारले–"राजा! त्या कातकरणीने आपले धनुर्विद्येतले प्राविण्य दाखविले हे खरे. परंतु तिने त्या तिघांत लहान थोर कोण, या गोष्टीचा निवाडा कोणत्या आधारे दिला? ते तिघे तरी राजाकडे कां गेले नाहीत? या प्रश्नांची उत्तरे माहीत असून तू दिली नाहीस तर तुला परिणाम माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायांवर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–"कातकरणीच्या निवाडयात चूक नव्हती. सव्यसाची खरो-ख[illegible] होता. कारण त्याने ठरविले असते तर इतर दोघांचे कौशल्य तो अवगत करून घेऊ शकला असता. परंतु इतर दोघांना सव्यसाची होता आले नसते. शब्दवेधीला आवाज ऐकल्याशिवाय बाण सोडतांच येणार नाही. अगदी नाइलाजाने थोटयाने प्राविण्य संपादिले होते. म्हणून इतर दोघांना नेमबाज पाहिजे तर म्हणता येईल. धनुर्विद्याप्रवीण म्हणतां येणार नाही. आतां ते राजाकडे कां गेले नाहीत हा प्रश्न. एका रानटी भटकणाऱ्या पोरीतच धनुर्विद्येत इतके प्राविण्य आहे तर तोच धंदा म्हणून करणाऱ्या धनुर्धाऱ्यात फार मोठे कौशल्य असणार यात त्यांना शंका राहिली नाही. तेव्हां आपलं हंसे करून घेण्यापेक्षा मुकाटयाने घरी परत जाणे त्यांना शहाणपणाचे वाटले."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ नाहीसा झाला आणि पुन्हा झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

डाव फसला

एका गावी सीतापती व लक्ष्मीपती नावाचे दोघे अत्तराचे व्यापारी रहात असत. सीतापती सचोटीने व्यापार करी. तो खरे व उच्चप्रतीचे अत्तर विकी. या उलट लक्ष्मीपती लबाडी करी. चांगल्या अत्तरात साधे तेल मिसळून ते खरे अत्तर म्हणून विकी. त्याची ही लबाडी गिऱ्हाईकांना कळू लागली आणि त्याचा धंदा मंद पडू लागला. तेव्हां त्याने सीतापतीला त्याच्यासारखाच लबाडीचा धंदा करायला सुचविले. परंतु त्याने तिकडे दुर्लक्ष केले.

सीतापतीचा मुलगा रामू स्वभावाने फार खर्चीक होता. त्याला फितूर करून घेऊन सीतापतीला व्यापारात खोट आणता येईल का या विचाराने लक्ष्मीपतीने रामूला तो तेव्हां कर्ज देऊ लागला आणि रामू ते घेऊ लागला.

काही काळ लोटल्यानंतर लक्ष्मीपती रामूला म्हणाला–"अरे, तुमच्या कडच्या केवडयाची वाटली घेऊन येतोस का?" रामू म्हणाला–"पैसे द्या, आणतो." लक्ष्मीपतीने पैसे दिले व रामूने वाटली आणून दिली.

लक्ष्मीपतीने रामूला विचारले–"काय रे, मी दिलेल्या पैशाचे काय करीत आलास?"

"कां, मी बाबांना देत आलो." रामू म्हणाला. डाव फसल्याबद्दल लक्ष्मीपती हात चोळीत बसण्याशिवाय काय करणार?

उदरनिर्वाह

एके दिवशी विनय नावाचा एक माणूस मध्य रात्रीच्या सुमारास कसब्याच्या गावी निघाला. तो शेताच्या बांधावरून चालला होता तेव्हां त्याला एक विचित्र गोष्ट दृष्टीस पडली. एक चोर एका झाडाखाली बसून त्याने त्या रात्री चोरून आणलेले पैसे मोजीत होता.

पैसे पाहून विनयचे मन भुरळून गेले. तो आपल्या पावलांची चाहूल लागू नये या साठी मांजराच्या पावलाने एकेक पाऊल टाकीत पुढे गेला आणि तो चोर बसला होता त्या झाडाच्या आड जाऊन उभा राहला. चोराजवळचे सर्व पैसे लुबाडण्याचे त्याने ठरविले.

चोराने पैसे मोजून एका पिशवीत ठेवले आणि पिशवी शेजारी ठेवून भिंतीला टेकून थोडयाच वेळाने घोरू लागला. चोराला चांगली झोप लागली असल्याची खात्री झाल्यावर विनयने हात पुढे करून पिशवी-वर ठेवला मात्र त्याच्या हातावर लगेच कोणाचा तरी हात जोराने पडला. विन-यच्या हातातली पिशवी सुटली आणि तो तोल जाऊन खाली पडला.

चोराने विनयचे केस धरले आणि म्हणाला–"चोरी करता येत नाही तर चोरी करायला कशाला रे आलास? मूर्खा!"

विनय रडक्या आवाजात म्हणाला–"करता आली नाही खरी!"

"तोंड पहा, चोर आपले पैसे असे बाहेर ठेवून झोपेल का? तू खरा चोर असतास तर मला असा सापडलाच नसतास. तुला मांजराच्या पावलाने येताना मी पाहिले होते."

"एकटयाने सर्व कामे होत नाहीत. मदतीला कोणी साथी मिळेल म्हणून पहात होतो." चोर म्हणाला.

"मग काय, मीसुद्धा पोटासाठी काही तरी कामाच्या शोधार्थच निघालो होतो. मला घे ठेवून!" विनय म्हणाला.

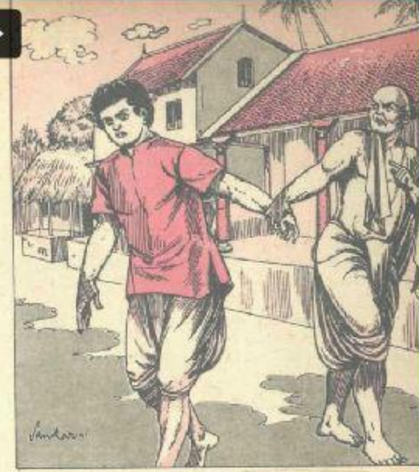
"तुला? तुला हे काम मुळीच जमणार नाही." चोर म्हणाला.

"तसं नको समजूस. मी आमच्या गावच्या किती लोकांना फसवून इकडे आलो आहे, माहीत आहे का तुला? कर्जे काढून एक ही कर्ज फेडल्या शिवाय गावा-बाहेर पाय काढला आहे." विनय म्हणाला.

चोर मोठ्याने हसून म्हणाला–"खुळ्या! उद्या ते सर्व लोक तुला शोधत नाही का येणार?"

"नाही येणार. मी फसवून आलो, म्हटले म्हणजे पळून आलो असे वाटलं होय? नाही. कालच सगळ्यांचं कर्ज फेडायची तारीख होती. सगळ्यांच्या हाता-वर वाटाण्याच्या अक्षता ठेवून आलो आहे. तीन मुख्य लबाड्या केल्या त्या सांगतो. ऐकून तुझ्यात बदल होईल, बघ." असें म्हणत विनय सांगू लागला.

आदल्या दिवशी रात्री विनय रस्त्याने चालत एका गल्लीत वळत असता समोर रामशात्री दिसले. तो समोरच्या घराकडे तोंड फिरवून पहात चालत राहला.

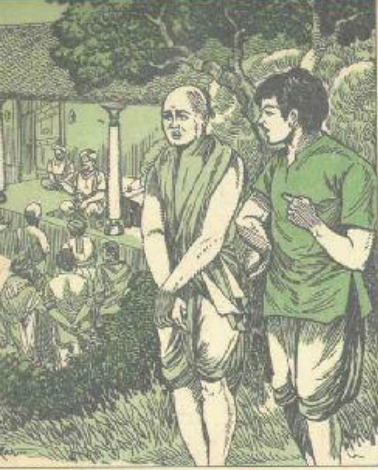

शास्त्रीबुवांनी विनयला पाहिले. त्यांनी त्याचा हात धरून दरडावून विचारले–"तिकडे कोठे पाहातो आहेस? माझ्या डोळ्यात धूळ फेकून कोठे जाणार तू?"

विनय जणुकाही नुकतेच शास्त्रीबुवांना पाहिल्याचे सोंग करीत म्हणाला–"तुम्हीच होय शास्त्रीबुवा? मीदेखील असेच घर बांधावे, म्हणतो आहे. परंतु या घराची उंची फारच कमी दिसते आहे. कोणी चोर सहज चढून वरून आत शिरू शकेल."

"म्हणजे तू स्वतःचे घर बांधणार होय? पहिल्याने माझे पन्नास रुपये देऊन पावती घे." शास्त्री बुवा म्हणाले.

"देतो हो! माझे दूरची नातेवाईक एक म्हातारी आहे. चितेवर एक पाय आहे तिचा. ती आपली सर्व इस्टेट मलाच देऊन

जाणार आहे. मी त्यानंतर लगेच बांधणार आहे. एवढ्या उंचीवरच्या घरावर कोणी उडी मारून चढू शकणार नाही." विनय म्हणाला.

"अशक्य! कोणी मारुतीच जन्मला पाहिजे, इतक्या उंचावर उडी मारणारा!" शास्त्रीबुवा म्हणाले.

"तुम्हाला कळत नाही का? मीच नाही का उडी मारून त्या घरावर चढणार? पाहिजे तर त्या पन्नास रुपयांचीच पैज लावा!" मी म्हटले.

"मी हारलो तर एकूण शंभर रुपये वसूल करता येतील माझ्याकडून असे वाटले शास्त्रीबुवांना आणि म्हणाले 'बरं तर,

पडलो. "पैजमी हारलो. तुम्हांला मी पन्नास देणे आहेत, कर्जाची फिटाम् फिट करून टाका." मी म्हणालो.

शास्त्रीबुवां माझा हात पकडून मला म्हणाले–"काय म्हणालास? पन्नास घेऊन त्या पन्नासाची फिट्टाम् फिट?"

"होय! हे पन्नास अन् ते पन्नास! फिट्टाम् फीट!" मी म्हणालो.

"सुब्बुशास्त्री मला पाटलांकडे ओढून घेऊन गेले. मी पोचल्याबरोबर पाटलांना विचारले 'पन्नास आणि पन्नासाची फिट्टाम् फीट होते की नाही हो? तुम्हीच सांगा!"

पाटीलबुवा रागावून म्हणाले–"कां नाही होत? चालू लागा!"

"कशी होईल हो?" म्हणत शास्त्रीबुवा बोलू लागले.

पाटीलबुवा जास्तच रागावून म्हणाले–"तुझं डोकं बिकं तर फिरलं नाही? पन्नास आणि पन्नासाची फिट्टाम् फीट होते. मी सांगतो. पुन्हां या बाजूला येऊ नकोस."

तेव्हां मी शास्त्रीबुवांना दूर ओढून घेऊन जाऊन म्हणालो–"पाटीलबुवा सुद्धां नाही का म्हणाले? आणखी त्यांना त्रास दिलात तर कोरड्यांचीच शिक्षा होईल."

शास्त्रीबुवा मोठ्याने ओरडले. मी त्यांना घरी पोचवून आलो. ते कर्ज असे फिटलं!"

विनयने आपल्या दूसऱ्या पराक्रमाचे वर्णन केले. त्या दिवशी दुपारी शेटजींनी त्याला धरले व म्हणाले–"तुझ्या साठी हिंडून हिंडून पाय घासून गेले. माझे उधारीचे सत्तर रुपये आण इकडे!"

"मी तुमच्या सत्तर रुपयांसाठीच बाहेर पडलो होतो. तुम्ही दिलेले ते भिकेचे पैसे मी वापरले वाटले का तुम्हांला? तो पहा, त्या घराच्या ओसरीत थेरडा झोपला आहे ना, त्याला दिले. त्याला कोठून तरी सत्तर रुपये यायचे आहेत म्हणे. आले का विचारून पाहू या, चला!" विनय म्हणाला.

त्या ओसरीत खाटेवर चांगला झोपलेला होता तो म्हातारा. दाराची कडी वाजविल्यावर एका मुलीनें येऊन दार उघडले. विनयने खुणेने म्हाताऱ्याला दाखवून विचारले–"कधी विचारले तर सत्तर यायचे आहे, म्हणतात ते. तू नात ना त्यांची, तुला आहे का काही माहीत?"

"सत्तर, कर्म माझे, ऐंशी आले असतील! एक कवडी देईल तर शपथ, इसर उपाशी मेले तरी याला पोसले पाहिजे!" दार बंद करीत ती मुलगी म्हणाली.

मुलीला म्हाताऱ्याचे वय विचारले होते विनयने. परंतु शेटजींना पैसेच वाटले.

"पाहिलेत! आलेले पैसे दाबून ठेवले आहेत, म्हाताऱ्याने! ऐंशी म्हणजे तुमचे व्याजाचे धरून तेवढेच होतील की. बरं तर मी जाऊ का?" म्हणत मी तेथून पाय काढला आणि एका झुडपाआड लपून पाहू लागलो काय होते ते.

म्हातारा उठेल म्हणून शेटजींनी बराच वेळ वाट पाहिली. परंतु तो उठला नाही म्हणून शेटजींनी त्याला हलवून पाहिले. म्हाताऱ्याने मांजर किंवा कुत्रे असेल असे समजून जोराने लाथ मारली ती शेटजींना लागली व तो तसाच झोपून राहला.

लाथ लागून शेटजी ओसरीतून खाली पडले. त्यांना खूप राग आला. त्यांनी उठून ओसरीत ठेवलेले दांडके घेतले आणि म्हाताऱ्याच्या डोक्यात हाणले आणि म्हणाले–"माझे पैसे दे आणि वाटेल तेवढा झोप."

शेटजींनी मारले ते दांडके कोठे मर्मस्थानी लागले आणि म्हतारा किंकाळी फोडून थंड गार झाला. शेटजींनी जवळचे तीनशे रुपये म्हाताऱ्याच्या मुलाला दिले आणि फाशीच्या शिक्षेतून स्वत:ची सुटका करून घेतली.

त्या दिवशी संध्याकाळी विनय शूरवर्म्याला भेटला. तो होता क्षत्रीय, परंतु होता काटकोळा, सर्व हाडे बाहेरून मोजून घ्यावीत. त्याशिवाय त्याला मोठे कुबड होते. त्याचे लग्न झालेले नव्हते. सावकारी करून तो पैसे मिळवी. विनयने त्याच्याकडून दीडशे रुपये घेतले होते.

तो शूरवर्म्याला म्हणाला–"काय हो, सर्वांची कर्जे उधारी फेडून हात आतांच रिकामा झाला आणि तुम्ही काय भेटलात?"

"मी काय करावे म्हणतोस? घरातली सर्व कामे मीच करणार. तुझ्या शोधार्थ निघायला आतांपर्यंत फुरसतच मिळाली नाही." शूरवर्मा म्हणाला.

"मला माहीत नाही, म्हणून विचारतो. काय हो, तुम्ही इतके दिवस लग्न कां नाही करून घेतलेत?" विनयने विचारले.

"मुलगी कोण देतो मला?" शूरवर्मा म्हणाला.

"तुम्हांला मुलगी न द्यायला काय झालं हो? त्या घरात पार्वतीबाई म्हणून एक श्रीमंत बाई राहते. तिला तारा नावाची मुलगी आहे. नक्षत्र आहे, मुलगी म्हणजे. तुमच्या सारख्या थोर श्रीमंताला देऊन लग्न करायचे आहे पार्वतीबाईना आपल्या मुलीचे. विचारा जाऊन. पार्वतीबाईंना माकडे आणि कुत्री म्हणजे जीव की प्राण. माकडासारखा आहे अमुक मनुष्य म्हटले म्हणजे तिला तो फार आवडतो. कुत्र्या-

गोष्ट विसरू नका म्हणजे झालं."

ते ऐकून पैशाची गोष्ट शूरवर्म्याने काढली नाही आणि पार्वतीबाईच्या घरी गेला. तिने दार उघडून विचारले–"कोण पाहिजे, तुम्हांला?"

"मी तुमच्या ताराला पाहायला आलो आहे. तुमचा जावई होईन म्हणतो." शूरवर्मा म्हणाला.

पार्वतीबाई घरात गेली आणि चूल पेटवून शिरा करायला कढई तापत ठेवली. परत येऊन शूरवर्म्याला म्हणाली–"माझ्या ताराचे केवढे नशीब? तिच्याविषयी तुमचे काय मत आहे?"

शूरवर्मा तिची वाखाणणीच जणुकाही करीत म्हणाला–"ते काय विचारायला हवं? छान माकडासारखी आहे."

"बरं जावई बापू! मला कधी तुमच्या घरी यावं लागलं तर चार दिवस ठेवून घ्याल ना?" पार्वतीबाईंनी विचारले.

"कुत्र्यासारखं ठेवीन तुम्हांला. कमी करीन वाटलं का तुम्हांला?" शूरवर्मा म्हणाला.

पार्वतीबाई भडकली. घरात गेली छान तापलेले उलथणं घेऊन आली आणि शूरवर्म्याच्या पाठीवर तीन डाग ओढले. "चालता हो, मूर्ख कोठला. तुझं तोंड

पाहून कोण मुलगी देईल रे तुला?" असे म्हणत शूरवर्म्याला धक्के देऊन घराबाहेर काढले तिने.

शूरवर्मा थोडा काळोख पडल्यावर घरी जायचा विचार करून वाट पहात बसला. तेवढ्यांत विनयने त्याला गाठले आणि विचारले–"पैसे घेतल्या शिवाय निघालात का हो? पार्वतीबाईंनी दिल्या वाटते, दोन एक?"

"गप्प बस बाबा! हे सर्व तुझ्यामुळेच झाले, तू पैसे द्यायची गरज नाही. परंतु ही गोष्ट या कानाची त्या कानाला कळता कामा नये, एवढे मात्र लक्षांत ठेव. गावभर पसरेल ही बातमी." असे म्हणत

शूरवर्म्याने विनयच्या हातात पंचवीस रुपये ठेवले–आणि निघून गेला.

विनयने सुद्धा पार्वतीबाईच्या हातचे पाठीवर डाग ओढवून घेतले होते. शूरवर्म्याने 'नको नको' म्हणून किती म्हटलं, परंतु तिकडे दुर्लक्ष करून विनयने त्याच्या डागांना दुखविले आणि काळोख पडल्यावर गावाबाहेर पाय काढल्याचे सांगितले.

विनयचा सर्व पराक्रम ऐकून चोर म्हणाला–"तुझ्यासारखा बिलंदर आणखी कोठे पाहिला नाही. परंतु या सर्व पराक्रमांचे चांगले फळ तुला मिळालं असलं तरी त्यात तुझी अक्कल कोठे ती नाही दिसली. रामशास्त्री होता भोळा. मी असतो तर मी तुला डाव्या हाताने उचलून त्या घरावर फेकला असता. शेटजींच्या बाबतीत म्हणशील तर म्हातारा अगदी अनपेक्षित पणेच मेला नाही का? म्हणून तुला फावले. शूरवर्मा पार्वतीच्या फंदांत पडला नसता तर तो तुझ्या जवळून दुप्पट निप्पट पैसे वसूल केल्याशिवाय राहला न[illegible] कीचा नाहीस, एवढे मात्र खरे."

चोर निघून गेल्यावर विनय झाडाखालीच बसून विचार करू लागला. कर्ज काढायचे व उधारी करायची म्हणजे त्याला भीती वाटत होती. या शिवाय मोठ्या शहरात त्याला कर्ज देणार तरी कोण? चोरी करायचीसुद्धा लायकी नाही. विद्या नाही, चारपैसे हातात नाहीत. पोट कसे भरायचे?

उजाडायची वेळ होत आली होती. लोक शेतावर कामाला निघाले होते. विनय उठून उभा रहीला. "मी काम करायला तयार आहे. मी येऊ का तुमच्या बरोबर?" त्याने त्यांना विचारले.

"चल की, त्यात विचारायचे काय? पण कष्ट करावे लागतील." ते म्हणाले.

विनयला उपजीविकेचे एक साधन मिळाले. तो त्यांच्या बरोबर सूर्योदया पासून सूर्यास्त होईपर्यंत काम करून पोट भरू लागला.

निवाडा

गोपाळ नावाच्या एका शिष्याने गुरूजवळ न्यायशास्त्राचा अभ्यास केला. विद्याभ्यास पुरा करून तो घरी निघाला तेव्हां गुरुने गुरुदक्षिणा म्हणून त्याला एक हजार वराह द्यायला सांगितले.

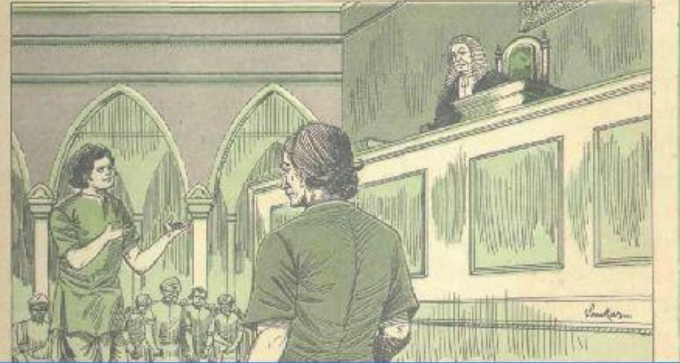
तेव्हां गोपाळ म्हणाला–"गुरुवर्य! मी आतां नाही देणार. मी पहिला कज्जा जिंकला म्हणजे एक हजार रुपये देईन." गुरुने त्या गोष्टीस मान्यता दिली.

गोपाळ निघून गेल्यावर गुरुने न्यायालयात गोपाळकडून एक हजार वराह येणे असल्याची तक्रार नोंदविली.

न्यायाधिशाने त्याला बोलवून विचारले–"यावर तुझे काय म्हणणे आहे?"

"गुरुवर्यांनी माझ्याकडून गुरुदक्षिणा म्हणून एक हजार रुपये मागितले ही गोष्ट खरी आहे. मी पहिला कज्जा जिंकल्यावर ती रक्कम देतो, हे कबूल केले होते हेदेखील खरे आहे. परंतु आपण माझ्याकडून त्यांना एक हजार वराह देवविलेत तर मी पहिल्याच कज्जात हारल्यासारखे होईल आणि त्यांना गुरुदक्षिणा देण्याची गरज राहणार नाही. या कज्जांत मी जिंकलो तर त्यांना मी द्यावयाची रक्कम मी देण्याची गरज नाही, असाच तुम्ही दिलेल्या निवाड्याचा अर्थ होईल." गोपाळ म्हणाला.

न्यायाधिशाला काय निवाडा द्यावा सुचेना, म्हणून या कज्जाची चवकशी आणखी शंभर वर्षांनंतर विचारासाठी घेण्याचे त्याने सांगितले.

बाटलीत अंडे

एका गावात जनक नावाचा एक लोभी व क्षुद्रबुद्धीचा माणूस रहात असे. पैशासाठी तो वाटेल ते काम करायला सिद्ध असे.

जनकाचा मुलगा बापाच्या अगदी विरुद्ध होता. तो आपल्या गावापासून पन्नास मैलावरच्या एका व्यापाराच्या गावी एका व्यापाऱ्याकडे नोकरी करीत असे. म्हणून त्याला आपल्या गावी राहणे शक्य नव्हते.

दोन वर्षांपूर्वी मुलाची आई वारली. जनकाला दोन वेळचा सैंपाक करून वाढायला कोणी राहले नाही. तेव्हां त्याने सुलता नावाच्या एका मुलीशी मुलाचे लग्न करून देऊन सून आणली. सुलतेचे वडील घरचे श्रीमंत होते. त्यांनी जांवयाला हुंडा व संसाराला लागणाऱ्या अनेक वस्तू लग्नाच्या वेळी दिल्या.

सुलता स्वभावाने व अंगाने थोडी नाजूकच मुलगी, परंतु हुशार होती. लग्नापूर्वी तिने घरीच आपल्या चुलत्याजवळ थोडा विद्याभ्यास केला होता. त्यांचे नाव देवदत्त होते. ते शाळामास्तरकी करीत. थोडी जादू वगैरेची सुद्धा त्यांना माहिती होती.

सुलता सासरी आली ती घरची मोलकरीणच झाली. घरातली भांडीकुंडी घासणे व कपडे धुणे ही कामेसुद्धा सुलतालाच करावी लागत. नवरा परगावाहून मधून मधून दोन तीन दिवस येई तितकेच दिवस थोडे आनंदात जात. बाकी घरातली चाकरी तिला सकाळपासून संध्याकाळपर्यंत करावी लागे. तिला नको जीव वाटू लागले.

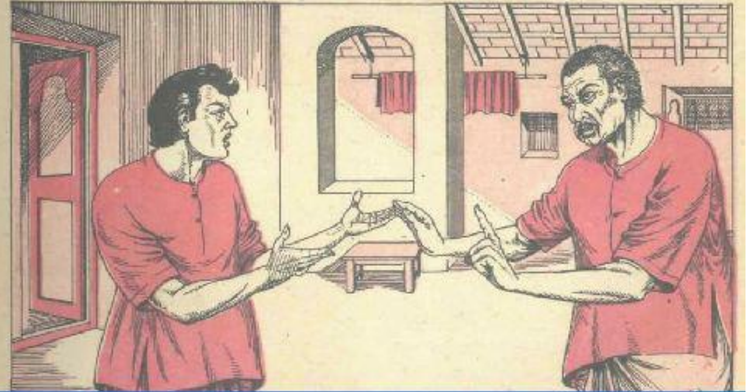
जनक सुनेला कधी माहेरी जाऊ देत नसे. लग्न झाल्यावर दोन वर्षांत फक्त एकदांच सुलता नवऱ्याबरोबर माहेरी गेली होती.

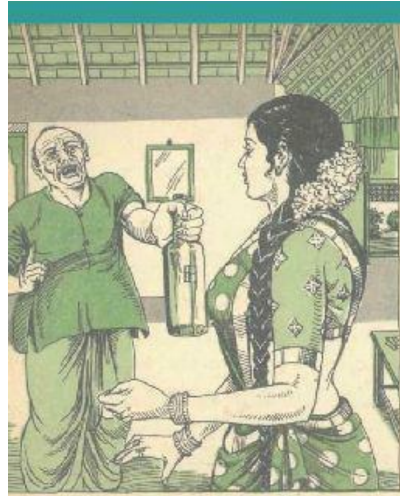
दोन वर्षे झाली तरी सुनेच्या पोटी एकाही नातवंडाचे तोंड पहायला मिळालं नाही म्हणून जनकाची ओरड चालूच होती. एक दोनदां तो रामूला म्हणाला– "या बायकोला दे सोडून दुसरे लग्न कर. आपले गावकरी गंगाधरराव आहेत ना, त्यांची सुलोचना कशी नक्षत्रासारखी मुलगी आहे. तिच्याशी लग्न केलेस तर गंगाधर चांगला हुंडा देईल. पाच एकर चांगली सुपीक जमीन देईल आणि वर हजार दोन हजार रोख देईल."

तो म्हणाला–"सुलताने कोणती चूक केली म्हणून तिला सोडू म्हणता? सुलोचनेला तरी मूल होईल हे कशावरून? माझ्या कपाळावर कदाचित पितृत्व लिहिलं नसेल देवाने?"

तरी जनकाने आशा सोडली नाही. मुलाचे दुसरं लग्न करून द्यायचा हट्ट फक्त लोभीपणामुळेच होता. गंगाधराच्या शेतावर व पैशावर जनकाची नजर होती. सुलोचना फक्त तिचे नावच होते. कारण तिच्या एका डोळ्यात फूल पडले होते.

सुलताच्या माहेरून तिला भेटायला दर महिन्यात कोणी तरी येई आणि बरोबर कापडचोपड भाजीपाला व काही तरी गोडधोड आणी. म्हणून त्यांच्या येण्याजाण्याला जनकाकडून अटकाव नव्हता. सुलताची आई प्रत्येक वेळी मुलीला पहावेसे वाटते म्हणून निरोप पाठवी. परंतु जनकाने सुनेला एकदांदेखील पाठविले नाही. समोर सासऱ्याशी कसे बोलायचे म्हणून सुलता कधी काहीच बोलत नसे.

एकदां सुलताचा चुलता स्वतःच तिला भेटायला आला. म्हणाला–"तुझ्या नावाचा जप करते आहे तुझी आई. तिनं अंथरूण धरले आहे. तू भेटल्याशिवाय ती बरी होणार नाही असे वैद्य म्हणत आहेत."

सुलतेची धोंड गळयातून काढायला चांगली संधी चालून आल्यासारखे जनकाला वाटले. तो देवदत्ताला म्हणाला–"मी तिला चांगलासा दिवस पाहून माहेरी पाठवून देतो." ते ऐकून देवदत्त निघून गेला.

जनकाने बराच वेळ विचार करून गंगाधराला मनातली गोष्ट कळविल्यावर तो दुजोरा देत म्हणाला–"सुलतेची धोंड बाजूला सारायला याहून चांगला उपाय असणेच शक्य नाही."

जनक घरी आल्यावर सुलतेला म्हणाला–"सुनबाई! मी उद्या तुला माहेरी पाठवायचे म्हणतो आहे. परंतु एक अट आहे. ती तू मान्य केली पाहिजेस."

"मामंजी! मला सर्व मान्य आहे." सुलता म्हणाली.

"ही पहा, बाटली. तू परत येतांना या बाटलीत सर्वांना चकित करील, असे काही तरी घेऊन परत आले पाहिजेस. कळलं का? तसं तुला करतां आले नाही तर तू परत येण्याची सुद्धा गरज नाही. रामूचे दुसरे लग्न करून देईन." असे सांगून जनकाने एक चिंचोळया तोंडाची गोल बाटली सुलतेच्या हातात दिली.

सुलताने क्षणभर डोळे मिटून विचार केला व म्हणाली–"मामंजी, कळलं मला."

"ही अट तू मान्य केली आहेस, होय ना?" जनकानं सुनेला जास्त जोर देऊन विचारले.

"होय, मान्य आहे. परंतु माझी सुद्धा एक अट तुम्ही मान्य केली पाहिजे, मामंजी! अट म्हटली म्हणजे दोन्ही बाजूंनी मान्य झाली पाहिजे, होय की नाही?" सुलतेने विचारले.

"तुझी काय अट आहे, ऐकू तर दे!" जनकाने विचारले.

"मी तुमची अट कबूल करून ती पुरी केली तर मी येथेच राहले पाहिजे असं होता कामा नये. मला वाटले व सोयीचे असेल तर यांच्याबरोबर मला त्या गावी जायला मिळाले पाहिजे." सुलताने ही अट घातली.

जनकाने विचार करून ठरविले की माझी अट पुरी करणे हिला मुळीच शक्य नाही. तेव्हां तिची अट मी पुरी करण्याचा प्रश्नच उद्भवत नाही. म्हणून त्याने तत्काळ होकार दिला.

सुलता आपल्या सासऱ्याला देवळात घेऊन गेली आणि देवासमोर तिनं व सासऱ्याने आपापल्या अटी सांगून आणाशपथा घेतल्यानंतर सुलता सासऱ्याने दिलेली बाटली घेऊन माहेरी निघून गेली.

"ही बाटली कसली ग?" आईवडिलांनी व चुलत्याने सुलतेला विचारले.

"ती एक गंमत आहे. माझ्या मामंजींनी मला सोडचिट्ठी देवविली आहे." असे सांगून सुलतेने घडलेले वृत्त सांगितले.

देवदत्त ते सर्व ऐकून स्मित करीत म्हणाला–"एवढेच ना? त्यासाठी तू मुळीच काळजी करण्याचे कारण नाही. इतके दिवस माझ्या जादूची गरज कधी कोणाला भासली नव्हती. आता तिचा नक्कीच उपयोग होणार. तू येथे एक आठवडाभर अगदी बेफिकीर होऊन रहा. मी तुझ्या सासऱ्याचे डोके ठिकाणावर आणतो. तू

जातांना या बाटलीत नक्कीच काही तरी अद्‌भुत घेऊन जाशील."

देवदत्ताने एका काचेच्या रुंद तसराळ्यासारख्या भांड्यात हरभऱ्याच्या डाळीचा आमटीसारखा आंबट द्रव ठेवला आणि बाटलीच्या तोंडाहून मोठे असे एक अंडे त्या द्रवात पांच दिवस ठेवले. नंतर ते काढून पाहिले तर अगदी मऊ झाले होते. त्या स्थितीत त्याने ते अंडे हळूहळू दाबून त्या बाटलीच्या तोंडातून आत खुपसून बाटलीत सोडले. नंतर त्याच तोंडावाटे बाटलीत भंडगार पाणी सोडले. ते अंडे पुन्हा पहिल्यासारखे फुगून कडक झाले.

सुलता सासरी पोचण्यापूर्वी रामूला निरोप गेला होता. तो सासुरवाडी आला. सुलतेबरोबर तो तिचे आईवडील व चुलता सगळे जनकाच्या घरी गेले.

सासरी पोंचताच सुलतेने सासऱ्याला ती बाटली दाखवून त्याने सांगितल्याप्रमाणे त्या बाटलीत सर्वांना आश्चर्य वाटेल अशी एक वस्तू आणल्याचे दाखविले.

जनकाने ती बाटली हातात घेऊन खालीवर करून चारीबाजूला कोठे भेगचीर तर गेलेली नाही ना या गोष्टीची खात्री करून घेतली. परंतु आत अंडे होते. कसे गेले? एक आश्चर्य करण्यासारखीच गोष्ट होती. एवढे मोठे अंडे इतक्या बारीक तोंडातून आत कसे गेले?

"हा अद्‌भुत् चमत्कार आहे, आहे ना मान्य, मामंजी?" सुलतेने विचारले.

"होय, आहे कबूल!" पडलेल्या स्वरात जनक म्हणाला.

"म्हणजे तुम्ही घातलेली अट पुरी केली मी. आता माझी अट तुम्ही पुरी केली पाहिजे. मला ह्यांच्याबरोबर ह्यांच्या कामाच्या गावी पाठवा आता." सुलता म्हणाली.

त्यानंतर ती आपल्या नवऱ्याबरोबर जाऊन त्या मोठ्या गावात राहू लागली. दोघांचा संसार सुखाचा झाला. आतां त्यांना दोन मुले आहेत—एक मुलगा आणि एक मुलगी!

चोर भुते

एका गावात दोन चोर होते. एक चोरी करण्यात वस्ताद होता तर दुसरा निसटून पळून जाण्यात पटाईत होता. दोघे परस्परांना मदत करीत आणि अशातऱ्हेने त्यांचा चोरीचा धंदा खूप चाले.

एकदां त्या गावचे भटजी घराला कुलूप लावून बायकोला बरोबर घेऊन परगावी गेले. चोरांना संधी सापडली. दोघं रात्री त्या घरात शिरले आणि घरात जे काही हाती लागले ते सर्व घेऊन बाहेर पळून जाण्याचा बेत करू लागले.

त्याच वेळी एका शेतकऱ्याला चोरांचा संशय आला आणि तो मोठ्याने ओरडूं लागला—"चोर, चोर!" ऐकून गावकरी धावले आणि त्या भटजींच्या घराच्या चारी बाजूला वेढा देऊन उभे राहले.

चोर घाबरले काय करावे त्यांना सुचेना. थोड्या वेळाने पळून जाण्यात पटाईत असलेला चोर दुसऱ्याला म्हणाला—"मित्रा! असे घाबरून चालणार नाही. काही तरी उपाय काढून येथून पाय काढला पाहिजे." असे म्हणत त्याने एक युक्ती सुचविली.

त्यानंतर दुसरा बायकी स्वरात बाहेरच्या लोकांना ऐकू जाईल इतक्या मोठ्याने म्हणाला—"ही गडबड कसली रे?"

दुसरा आपला आवाज बदलून—"हे सर्व फुकट आहे ग. वेडे आहेत सर्व लोक! आपण भुते आहो, हे त्यांना माहीत नाही. चोर समजून ओरडा करीत आहेत. आपण आलो हीच चुकी केली. ह्या भटाच्या घरात आपल्याला काय मिळणार खायला? येथे कोंबडी, बकऱ्या, मेंढरे काही तरी असेल तर ना उजाडायची वेळ आहे. आपण पाटलाच्या घरात शिरू या. आपल्याला हवी तितकी कोंबडी, बकऱ्या व मेंढरे मिळतील खायला. उजाडण्यापूर्वी आपल्या बिळात जाता येईल."

बायकी आवाजात पहिले भूत म्हणाले– "बरं मामा! आपण तसंच करू या."

बाहेरच्या लोकांनी हे सर्व ऐकले व म्हणाले–"भुते आहेत हो भुते! चला पाटीलबुवांना जाऊन सांगू या. त्यांच्या घरात शिरतील भुते." असं आपसात ठरवून सर्व लोक पाटलाच्या घरी धावले.

ते लोक तिकडे निघून गेले व इकडे चोर मोठमोठी गाठोडी डोक्यावर पाठीवर घेऊन पसार झाले.

गलका ऐकून पाटील बुवा घाबरून बाहेर आले.

"संभाळा हो संभाळा! भुते शिरायला येत आहेत तुमच्या घरात. कोंबडी, मेंढरे आणि बकऱ्या मारून खातील. भटजी-बुवांच्या घरात शिरली होती. तेथे त्यांना काही खायला मिळाले नाही, म्हणून तुमच्या घराकडे धावली." लोक म्हणाले.

ही गोष्ट एकटधादुकटद्याने नाही सांगितली. प्रत्येक जण तेच म्हणाला तेव्हां पाटलाने घराच्या चारीबाजूला मळयात व गोठ्यात बंदोबस्तासाठी पाहरेकरी नेमले. भुतांना पळविणारे मांत्रिक पाटलाच्या हुकमावरून धावले. त्यांनी सुपे, केरसुण्या वगैरे मागविल्या व मोठा जाळ केला. मांत्रिक पाहारेकरी पाटलाकडून बक्षिसे घेऊन आपापल्या घरी गेले.

दुसऱ्या दिवशी भटजी सौभाग्यवतीसह परतले. लोकांनी गावात रात्री घडलेले वृत्त सांगितले. भटजींना हायसे वाटले. परंतु घरात जाऊन पाहतात तर सुताचा एक दोरादेखील दिसला नाही. चोरांनी सर्व घर झाडून नेले होते. भटजीबुवांनी गावकऱ्यांना खूप शिव्या दिल्या म्हणाले–"सर्व आंधळे होते आणि बाहेर होते. यांची अक्कल गेली होती कोठे? चोरांनी घरात शिरून सर्व लांबविले आणि हे लोक त्यांना भुते समजून निघून गेले.

पाटीलबुवाले म्हणाले–"लोक तरी काय मूर्ख आहेत? उगाच मला घाबरवून सोडलं होतं. झोप येऊ दिली नाही."

शिकाऱ्याचा मुलगा

एका शिकाऱ्याला एक मुलगा होता. तो नेहमी शंकाकुशंका काढीत बसे आणि फुकट वेळ घालवी. एकदां बापाने मुलाला बोलावून म्हटले–"बाळा! आज मला बरं वाटत नाही आहे. तू रानात जाऊन ससा किंवा हरण सांबर जे मिळेल ते शिकार करून घेऊन ये."

मुलगा शिकारीला निघाला. बराच वेळ तो जंगलात हिंडला फिरला. परंतु त्याला एकदेखील जनावर दिसले नाही. उन्हांत वणवण फिरल्यामुळे त्याला तहान लागली म्हणून तो एका तलावाच्या काठी पाणी प्यायला गेला. तेथे त्याला पाणी पीत असलेला एक ससा व एक हरण दिसले.

लगेच तो धावत घरी गेला आणि बापाला विचारू लागला–"बाबा! मी पाणी पीत होतो, तेथे मला एक ससा व एक हरण पाणी पीत असलेले दिसले. तुम्हांला काय पाहिजे हरण की ससा?"

"अरे खुळ्या! ती जनावरे तू तेथे जाईपर्यंत तुझी वाट पहात राहतील, असे वाटले का तुला?" बाप काळजीत पडला, पुढे या मुलाचे कसे व्हायचे?

मंदबुद्धी

एका गावात एक मंदबुद्धीचा मुलगा रहात असे. तो एका व्यापाऱ्याकडे काम मागायला गेला. तो व्यापारी कपड्याचा व्यापार करी. त्या व्यापाऱ्याने विचार केला की या मुलाला काही तरी कामाला लावावा. तो मजूरी करण्या-लायकच मुलगा होता. तरी व्यापाऱ्याने त्याला प्रोत्साहन देण्यासाठी एक काम द्यायचे ठरविले.

व्यापाऱ्याने मंदबुद्धीला कापडाचे एक ठाण दिले व बाजारात हिंडून फिरून किंवा एका जागी बसून ते विकायला सांगितले.

परंतु मंदबुद्धीला काय करावे सुचेना. त्याने व्यापाऱ्याला विचारले–"काय हो, हे कोणत्याभावाने विकू म्हणता?"

व्यापारी हे समजून की त्याला कापडाची व किमतीची थोडी फार कल्पना असेल, म्हणाला–"काही नाही रे, एक आणा इकडे किंवा एक आणा तिकडे!"

मंदबुद्धी सर्व कळल्यासारखा ते ठाण घेऊन मोठ्या बाजारात जाऊन बसला. कोणी येऊन विचारले की हे ठाण केवढ्याला रे की तो म्हणे, "एक आणा इकडे किंवा एक आणा तिकडे. याहून कमी घेणार नाही. लोकांना ते काही कळत नव्हते. कोणी वेडा पीर दिसतो आहे असे समजून लोक हसत पुढे निघून जात.

एक तरुण मनुष्य हे सर्व पहात उभा होता. तो मंदबुद्धीजवळ येऊन म्हणाला–"हा घे एक आणा या हातात आणि हा एक आणा त्या हातात अणि दे ते ठाण, मी घेतो!" आणा इकडे व आणा तिकडे याचा अर्थ हाच असला पाहिजे, असे मंदबुद्धीला वाटले व त्याने दोन आणे घेऊन ते ठाण त्या माणसाला दिले.

मंदबुद्धीला नेमकी त्याच वेळी खूप भूक लागली. त्याने दोन आणे देऊन एका दुकानात एक पावरोटी विकत घेतली व ती स्वस्थपणे बसून कोठेतरी खायला बसण्यासाठी जागा पाहू लागला. तेवढ्यात त्याच्या पाठीमागून येऊन एका कुत्र्याने ती पावरोटी ओढून नेली.

मंदबुद्धीला फार भूक लागली होती. तो त्या व्यापाऱ्याकडे गेला आणि म्हणाला–"तुम्ही मला एकच एक ठाण दिलेत. चांगली दहा वीस दिली असतीत तर अशीच आतांपर्यंत विकून नसती का टाकली?"

"तू विकलेस त्या ठाणाचे पैसे दे आधी. उद्या घेऊन जा, हवी तितकी ठाणे!" व्यापारी त्याला म्हणाला.

"ठाण विकून पैसे मिळाले त्याची पावरोटी विकत घेतली होती खायला. ती एका कुत्र्याने ओढून नेली. मी अगदी खरे शपथ घेऊन सांगतो, एक तुकडादेखील खाल्ला नव्हता हो!" मंदबुद्धी म्हणाला.

ते ऐकून व्यापाऱ्याला भयंकर राग आला. तो ओरडला–"काय म्हणतोस? पावरोटी विकत घेतलीस! त्या ठाणाची किंमत येथे मोजून पुढे ठेव, नाही तर डोके फोडीन तुझे!"

मंदबुद्धी एक क्षणभरदेखील तेथे थांबला नाही. तो तेथून पळाला आणि कुत्रा

रोटी खात जेथे उभा होता तेथे गेला. परंतु कुत्रा तेथे नव्हता. त्या कुत्र्याला शोधत तो निघाला. शोधता शोधता तो कुत्रा मिठाईच्या एका दुकानासमोर टाकलेली पाने चाटत असलेला दिसला. तो त्याच्यावर ओरडू लागला–"माझे पैसे! माझे पैसे!"

तो कुत्रा त्याचे ओरडणे ऐकून भ्याला व वाट फुटेल तिकडे पळू लागला. शेवटी तो एका श्रीमंताच्या घरात शिरला. मंदबुद्धीने मागचा पुढचा काही एक विचार केला नाही आणि त्या घरात शिरला. त्या वेळी त्या घराचा मालक पैसे मोजून पिशव्या भरीत होता आणि

त्या तिजोरीत ठेवीत होता. तेवढ्यात त्याला एक क्षणभर घरात जावे लागले. मंदबुद्धी घरात आलेला त्याला दिसला नव्हता. मंदबुद्धीला छान फावले. त्याने एक पिशवी उचलली आणि पळाला आणि त्याने ती पिशवी व्यापाऱ्याला नेऊन दिली.

ठाण विकून चांगली मिळकत करून दिली मुलाने असे व्यापाऱ्याला वाटले. त्याने त्याला काही पैसे दिले आणि जायला सांगितले.

तिकडे त्या सावकाराने चोरी झाल्याचे कोतवालाला कळविले. शोध काढता काढता कोतवालाला सुगावा लागला त्यावरून हे काम मंदबुद्धीचेच असल्याची त्याला शंका आली. त्याने त्याला कैद करून विचारले– "तू सावकाराकडचे पैसे चोरून नेलेस की नाही?"

तो म्हणाला–"होय!"

"केव्हां चोरलेस?" कोतवालाने विचारले.

"कुभ्याचा पाठलाग करीत त्याच्या घरी गेलो त्या दिवशी!" मंदबुद्धी म्हणाला.

"कुभ्याचा पाठलाग करीत कोणत्या दिवशी गेलास?" कोतवालाने विचारले.

"पैसे चोरले त्या दिवशी!" मंदबुद्धी म्हणाला.

कोतवालाला काय विचारावे कळेना. तरी त्याने विचारले–"तुझे घर कोठे आहे रे?"

"ब्राह्मणाच्या घरासमोर!" मंदबुद्धी म्हणाला.

कोतवालाने विचारले–"ब्राह्मणाचे घर कोठे आहे?"

"माझ्या घरासमोर!" मंदबुद्धी म्हणाला.

"अरे पण ती दोन्ही घरे कोठे आहेत?" कोतवालाने विचारले.

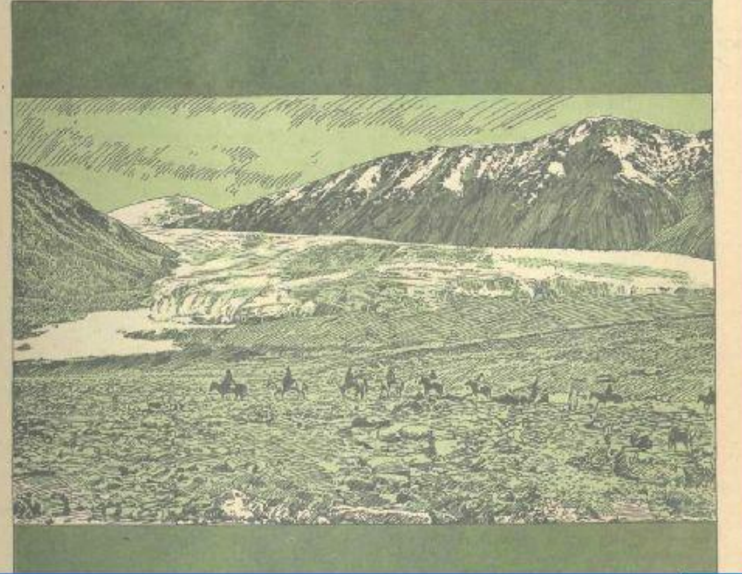
"दोन्ही समोरासमोर आहेत!" मंदबुद्धी म्हणाला.

मंदबुद्धी मूर्ख वेडा असल्याची खात्री होऊन कोतवालाने त्याचा नाद सोडला व त्याला जायला सांगितले.

१६०. मेरुपर्वत

उत्तर कुरु प्रांत हा इहलोकातला स्वर्ग आहे, तो मानवाला अजिंक्य अशा शिखरावर, हिमालयात अत्यंत उंच अशा जागी आहे, तेथे राहणारे लोक निष्पाप असतात, त्यांना शेत नांगरणे, रथात बसून जाणे माहीत नाही असे ऐतरेय ब्राह्मण ग्रंथात व बौद्ध ग्रंथात लिहिलेले आहे. आपण हल्ली 'पामीर' चे पठार म्हणतो तेच ते स्थान. या विसाव्या शतकातही अगदी परवांपरवांपर्यंत मनुष्य जातीला तेथे पोचता आले नव्हते. सोव्हिएट राजवटीत या भागात सभ्यतेचा विकास होत आला आणि आतां येथे उद्याने व उपवने प्रेक्षणीय अशी झालेली आहेत. मुख्य म्हणजे विजेच्या शक्तीचा उपयोग होऊ लागला आहे. तिरुपतीसारखेच येथे सात पर्वत आहेत. यालाच आपले पूर्वज मेरुपर्वत म्हणत होते.

चमत्कार अंगाशी आला

फार जुनी गोष्ट आहे. विदर्भ देशात एक राजा राज्य करीत असे. त्याला कोणी अद्‌भुत चमत्कार करून दाखविला की राजा त्याला मोठे बक्षीस देऊन त्याचा सत्कार करी.

त्याच राज्यात प्रवर नावाचा एक मांत्रिक होता. त्याला रसायन शास्त्राचे उत्तम ज्ञान होते. त्याने पुष्कळ प्रयत्न करून एका रसायनाचा शोध लावला. कोणी ते रसायन पिण्यापूर्वी आपल्या अमुक रूप मिळावे असे इच्छून रसायन घेतले तर त्याला ते रूप नक्की मिळेल अशी त्याची खात्री झाली होती. परंतु तो चमत्कार दाखवून राजाकडून बक्षीस मिळविण्याचा त्याने प्रयत्न केला नाही. कारण ते रसायन पिऊन इच्छिलेले रूप मिळाले तर पुन्हां स्वस्वरूप मिळविण्याचे रसायन तयार करण्याची रीत त्याला माहीत असली तरी ते रसायन तयार करायला लागणारी एक वस्तू मिळणे त्याला अशक्य वाटत होते. म्हणून त्याने आपल्या रसायनाचा चमत्कार दाखवून राजाकडून बक्षीस मिळविण्याची हाव धरली नव्हती. तरी राजाला रसायन दाखवावे की नाही या द्विविध मानसिक अवस्थेत त्याने ते रसायन राजाला एका पेल्यात ओतून दाखविले व म्हणाला–"या रसायनाचा जो परिणाम होईल त्याची तोड अद्याप माझ्या जवळ नाही. त्यासाठी लागणारी वस्तू अद्याप मिळालेली नाही. म्हणून मी या रसायनाचा प्रयोग केला नाही. तेव्हा हे रसायन एक अद्‌भुत चमत्कार मानून आपण मला बक्षीस देऊ शकल्यास मी आपला फार आभारी होईन."

राजा म्हणाला–"परंतु या रसायनाचा प्रत्यक्ष परिणाम पाहिल्याशिवाय हे रसायन तू म्हणतोस तसे आहे या गोष्टीवर विश्वास कसा करायचा? तू आपल्या मुलाला ते पाजून दाखव." त्यानंतर राजाने त्या रसायन शास्त्रज्ञाच्या मुलाला बोलावून आणविले. त्या शास्त्रज्ञाने गयावया करून 'नको' म्हटले तरी राजाने त्या मुलाला विचारले–"बाळा, तू पक्षी होऊन आकाशात उडणार की हरण होऊन उड्या मारणार? की हत्ती होणार? कोणती ही गोष्ट मनात इच्छून हे रसायन पी."

त्या शास्त्रज्ञाने पुन्हांपुन्हां विनंती करून पाहिली. परंतु राजाने त्याचे ऐकले नाही. शास्त्रज्ञाच्या मुलाने हरणाचे स्मरण करून रसायन पिऊन टाकले. त्याबरोबर तो हरण झाला. वैद्य रडू लागला.

राजा म्हणाला–"तू रडतोस कां? तू हे बक्षीस घे तुझ्या चमत्कारपूर्ण प्रयोगाकरितां. दुसरा चमत्कारपूर्ण प्रयोग करून याला स्वतःचे रूप येईल असे रसायन शोधून काढ."

"पण महाराज, त्यासाठी हवी असलेली वस्तू कशी काय मिळणार?" शास्त्रज्ञाने विचारले.

"सांग तर नाव! मी मिळवून देण्याचा प्रयत्न करून पाहतो." राजा म्हणाला.

"महाराज, राजघराण्यात जन्मलेल्या पन्नाशी उलटलेल्या राजपुरुषाचा एक डोळा या प्रयोगासाठी हवा आहे." शास्त्रज्ञ म्हणाला.

राजा म्हणाला–"एवढेच ना. माझा शत्रू कोशल देशाचा राजा पन्नाशी उलट-

लेला आहे. त्याला जिकून त्याचा डोळा काढून देतो." राजा म्हणाला.

शास्त्रज्ञ रडतरडत आपल्या हरण रूपात असलेल्या मुलाला घेऊन घरी गेला. राजाने बक्षिसाची रक्कम शास्त्रज्ञाकडे पोचती केली.

विदर्भ देशाच्या युवराजाचे वय शास्त्रज्ञाच्या मुलाएवढेच होते. दोघे मित्र होते. दोघे सहपाठी होते. तो आपल्या मित्राला भेटण्यासाठी त्याच दिवशी शास्त्रज्ञाच्या घरी आला. शास्त्रज्ञाने घडलेली गोष्ट त्याला सांगितली. म्हणाला–"मी हे रसायन तयार करून स्वतःचा कुळनाश केला." असे सांगून त्याने आपले ते अद्भुत रसायन त्या मुलाला दाखविले. युवराजाच्या मनात हरण रूपात आपल्या मित्राला भेटण्याची तीव्र इच्छा उत्पन्न झाली. त्याने मागचा पुढचा विचार न करतां हरण होण्याची इच्छा करून ते रसायन पिऊन टाकले. दुसऱ्या क्षणाला युवराजाला हरणाचे रूप आले. युवराज-बरोबर आलेले शिपाई त्या हरणाला घेऊन राजाकडे गेले व त्यांनी घडलेली गोष्ट राजाला सांगितली.

राजाला काय करावे व काय नाही, हे सुचेना. त्याने कोशल नरेशाला जिकण्याची जी फुशारकी दाखविली होती ती प्रत्यक्षात दाखविणे त्याला अशक्य होते. त्याला कैद करण्याची गोष्ट तर सोडाच, त्या केवळ गप्पा होत्या.

शास्त्रज्ञाचा मुलगा हरण झाला तेव्हां राजाच्या मनाला काही वाटले नाही. परंतु स्वतःच्या मुलालाच जेव्हां हरणाचे रूप मिळाले तेव्हां मात्र त्या रसायनाची तोड शोधण्याची काळजी राजाला वाटली. त्याचे स्वतःचे वय पन्नासावर होते. म्हणून त्याने आपला डावा डोळा काढून शास्त्रज्ञाला दिला.

शास्त्रज्ञाने आपला प्रयोग पुरा करून नवीन रसायनाचा शोध लावला. ते प्याल्यावर युवराज व शास्त्रज्ञाचा मुलगा दोघांना स्वतःचे रूप मिळाले.

किमतीतला फरक

श्रीकृष्णदेवराय हे साहित्य प्रेमी म्हणून प्रसिद्ध होते. देशातल्या थोर विद्वानांना आदरपूर्वक बोलवून ते त्यांचा सत्कार करीत. देशातले दूरदूरचे कवि व पंडित त्यांच्या दरबारात येऊन आपल्या प्रतिभेचे प्रदर्शन कृष्ण देवरायांच्या समक्ष करीत व सम्राट त्यांना मानाची वस्त्रे देऊन त्यांचा सत्कार करीत.

सम्राटाच्या राजधानीत रामशर्मा नावाचा एक गरीब पंडित रहात असे. त्याचे काव्य सामान्यच होते. परंतु सम्राटासमोर आपले काव्यवाचन व्हावे व सम्राटाकडून आपल्याला मोठे बक्षीस मिळावे अशी त्याच्या मनात महत्वाकांक्षा होती. म्हणून त्याने पुष्कळ मेहनत करून एक कविता रचली व दरबारात जाऊन आपली कविता वाचून दाखविली.

सम्राट स्वतः थोर कवी होते. त्यांना काव्याचे मूल्य कळत होते. म्हणून रामशर्माची कविता ऐकून सम्राटाला कौतुक करण्यासारखे त्यात काही दिसले नाही. तरी सम्राटाने दरबारात आलेल्या पंडिताला रिकाम्या हाताने पाठवायचे नाही असे ठरविले असल्या कारणाने रामशर्माला एक पारितोषिक दिले.

रामशर्माला त्या गोष्टीचा राग आला. त्याने सम्राटाची त्याबद्दल निंदा केली. म्हणाला–"आपल्या काही खास खास पंडितांनाच सम्राट मोठमोठी पारितोषिके देतात. माझ्या कवितेत व त्यांच्या कवितेत काय अंतर आहे हो?"

सम्राटाला ते ऐकून वाईट वाटले. परंतु ते काही बोलले नाहीत. तिम्मरसू नावाचे त्यांचे प्रधान सम्राटाला कानात काहीतरी सांगून बाजूला झाले.

दुसऱ्या दिवशी अनपेक्षितपणे रामशर्मांच्या घरी दोन व्यापारी साड्या विकायला घेऊन आले.

रामशर्मांच्या पत्नीने साड्या पाहिल्या व आपल्या आवडीची म्हणून एक पिवळ्या रंगाची साडी निवडली. रामशर्मांनी गुलाबी रंगाची साडी निवडली. वास्तविक तीच साडी चांगली होती. रामशर्मांनी दोन्ही साड्यांची किमत विचारली.

व्यापाऱ्यांनी त्या दोन्ही साड्यांची किमत प्रत्येकी शंभर रुपये असल्याचे सांगितले.

रामशर्मांला आश्चर्य वाटले. त्याला वाटत होते की गुलाबी रंगाच्या साडीची किमत जास्त असेल. परंतु रामशर्मांची बायको म्हणाली—"हे व्यापारी आपल्याला फसवीत आहेत. पिवळ्या रंगाची साडीच खऱ्या रेशमाची आहे. गुलाबी रंगाची साडी नकली रेशमाची आहे. तुम्हां पुरुषांना साडीच्या बाबतीत कळत नाही."

तेव्हा रामशर्मांने व्यापाऱ्यांना विचारले—"काय रे, ही काय लबाडी? अस्सली आणि नकली रेशमाच्या साडीची किमत एकच कशी काय?"

ते ऐकून व्यापारी स्मित करीत म्हणाले—"कालच नाही का आपण सम्राटांच्या दरबारात कविते कवितेत कसला फरक करतां म्हणून म्हणाला होता? बक्षिसात फरक कसा असे नव्हते का विचारलेत? तेव्हां साडी कशीही असो किमतीत फरक कां असणार?"

रामशर्मांच्या डोक्यात प्रकाश पडला. आपल्या चुकीची कल्पना आली आणि चुकीबद्दल त्याला लाजदेखील वाटली. परंतु त्याला आश्चर्य वाटले की ती गोष्ट या व्यापाऱ्यांच्या कानापर्यंत कशी काय पोचली? त्याच वेळी सम्राट व प्रधान दोघांनी आपला व्यापाऱ्याचा वेष काढून टाकला. रामशर्मांने सम्राटाची क्षमा मागितली. सम्राटाने औदार्याने दोन्ही साड्या रामशर्मांच्या पत्नीला देऊन तिच्या मनाचे समाधान केले आणि स्मित करीत प्रधानाबरोबर राजवाड्यात निघून गेले.

महाबली हनुमान

रामाने सांगितल्याप्रमाणे लक्ष्मण किष्किंधेला निघाला. तो धनुष्यबाण घेऊन सुग्रीवाकडे गेल्यावर त्याच्याशी कसे बोलायचे याचा विचार करू लागला. मी हे सांगेन, सुग्रीव असे उत्तर देईल, त्याला पुन्हां मी हे विचारीन वगैरे गोष्टी मनातल्या मनात ठरवीत तो चालत होता. रागाने त्याचे रक्त खवळलेले होते.

वानरांनी लक्ष्मणाला दुरून येतांना पाहिले व कोणी शत्रू तर येत नसेल अशी शंका त्यांच्या मनात आली. हाताला आले ते झाड उपटून किंवा मोठमोठे दगड घेऊन ते सिद्ध होऊन उभे राहले. ते पाहून लक्ष्मणाच्या तळपायाची आग मस्तकाला जाऊन पोहोचली. त्याच्या चेहऱ्यावर संतापाच्या खुणा स्पष्ट दिसत होत्या. त्याच्या मुखावरची तेजस्विता पाहून वानरांची गाळणच उडाली व ते सुग्रीवाकडे धावले व लक्ष्मण आला असल्याचे त्याला कळविले. परंतु सुग्रीवाने तारेच्या अंतःपुरात असल्याने त्या वार्तेकडे दुर्लक्ष केले.

अंगद मात्र भयभीत होऊन लक्ष्मणाला नम्रपणे भेटायला गेला. लक्ष्मण त्याला म्हणाला—"मुला, मी आलो आहे, म्हणून सुग्रीवाला जाऊन सांग. माझे दादा फार दुःखी मनाने बसले आहेत. म्हणून मी आलो आहे, मला येऊन ताबडतोब भेट म्हणून सांग."

अंगद सुग्रीवाजवळ गेला आणि लक्ष्मण भेटायला आला असल्याचे व खूप रागात असल्याचे त्याने सांगितले.

ते ऐकून सुग्रीव आपल्या मंत्र्यांना म्हणाला-"मी काही राग येण्यासारखं बोललो की केलं? मग लक्ष्मणाला एवढा राग कसला आला आहे? माझ्या शत्रूंनी त्याचे कान भरले की काय? मी घाबरलो-म्यालो आहे असे नाही. मला काय, राम असो.की लक्ष्मण असो, दोघे सारखेच, भय कोणाचे असण्याचे कारणच काय? मित्रांनीच विनाकारण असा राग करायला सुरवात केली तर मनाला साहजिकच वाईट वाटते. मला आणखी भय दुसरे कसलेही नाही, रामाने माझ्यावर जसा उपकार केला आहे तसा प्रत्युपकार मी करू शकेन का अशी शंका येते आहे माझ्या मनात."

तेव्हां बुद्धिवान असा जो हनुमान तो हे सर्व ऐकत होता. तो सर्व मंत्र्यांच्या समक्षच सुग्रीवाला म्हणाला-"राजा! तू रामावर प्रत्युपकार करण्याची गोष्ट विसरतां कामा नये. तू अंतःपुरात राहून आपले हे कर्त्तव्य विसरलास. आता शरद ऋतू सुरू झाला आहे. युद्धाची तयारी करायला हीच खरी वेळ आहे. त्यासाठीच लक्ष्मण आला असणार. पत्नीला घालवून बसलेल्या रामाने दुःखामुळे तुला जरा कटु शब्दात निरोप पाठवला असेल. पण तो तू सहन केला पाहिजेस. तू आपले कर्त्तव्य विसरलास. तेव्हां लक्ष्मणाशी मिळते घेऊन बोलण्या व्यतिरिक्त दुसरा उपाय नाही, असे मला तरी वाटते. मी तुझा मंत्री आहे. तुझ्या हिताची गोष्ट मंत्रणा म्हणून सांगणे माझे कर्त्तव्य आहे. तू स्वतः मुलाला व इतर बंधुबांधवांना बरोबर घेऊन लक्ष्मणाला जाऊन भेट व नम्रपणे नमस्कार करून तो सांगेल तसे कर!"

अंगद लक्ष्मणाला आदरपूर्वक बोलावून घेऊन आला. लक्ष्मण प्रमुख वानरांची घरे पहात सुग्रीवाच्या वाड्यात आला. तो वाडा म्हणजे इंद्रभवनासारखा होता. अंतःपुरातून वीणावादनाचा आवाज बाहेर ऐकू येत होता. तेथे अनेक सुंदर स्त्रिया होत्या.

सुग्रीव एका मोठ्या विलासी पुरुषासारखा राहतो - आहे, हे स्पष्टच दिसत होते. लक्ष्मणाला आलेला पाहून एका द्वार-पालिका दासीनें सूचना देण्यासाठी दोरी ओढून मोठ्याने घंटा वाजविली.

तो आवाज ऐकून सुग्रीवाला लक्ष्मण आल्याची गोष्ट कळली. त्याची छाती धडधड करू लागली. घशाला कोरड पडली. तो ताराला म्हणाला–"तारा! हा लक्ष्मण स्वभावाने सुशील नरम आहे म्हणतात, मग त्याला आतां एवढा राग येण्यासारखं काय ग झालं? मी काही चूक केली का? काही असो, तू पुढे चल. त्याला गोड बोलून थोडा शांत कर. नंतर मी येतो."

मद्याचा वास येत होता आणि आताच अंथरुणावरून उठल्यासारखे तिच्या विखुर-लेल्या केसांवरून आणि वस्त्राभरणांवरून स्पष्ट दिसत होते. तिचे ते रूप लक्ष्मणालाच बरं नाही वाटले. त्याने तिच्याकडे पाहिले नाही.

तारा म्हणाली–"लक्ष्मणा! तुला राग येण्यासारखा कोण रे वागला? कोणाची एवढी हिंमत झाली रे?"

लक्ष्मण म्हणाला–"तू पतीच्या हिताची गोष्टच सदा मनात बाळगतेस. तो सदा मद्य पिऊन स्त्रीलोलुप होऊन आपलें कर्त्तव्य विसरला आहे. उपकाराबद्दल प्रत्युपकार न करणें हे धर्माविरुद्ध आणि अर्थाविरुद्धच कार्य नव्हे का? आमच्या कार्याकडे असे दुर्लक्ष त्याने केले तर ते त्याच्या हिताचे आहे की अहिताचे याचा विचार तूच करून पहा. आम्ही काय करणे बरोबर होईल याचा तूच विचार करून सांग."

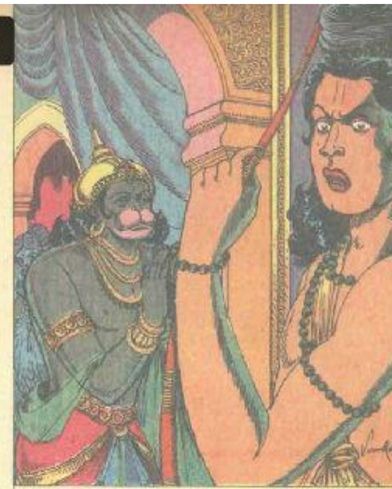
तारा म्हणाली–"लक्ष्मणा! किती झाले तरी सुग्रीव हा तूझा मित्र आहे. मित्रावर इतके रागवून कसे चालेल? तुमचे काम त्याला करायचेच आहे. थोडी दिरंगाई झाली. तुझ्यासारख्या थोर पुरुषांनी सामान्य माणसावर इतका राग काढणे बरोबर

नाही. त्याने तुमचे काम करायला थोडा उशीर केला त्याला कारण मी जवळ होते हेच आहे. तेव्हां तू सुग्रीवाला क्षमा कर. थोर थोर ऋषींचे सुद्धा स्त्रीसमोर काही चालत नाही, मग सुग्रीव तर अगदीच सामान्य आहे!"

ती असे बोलून लक्ष्मणाला आत बोला-वून घेऊन गेली. सुग्रीवाच्या अंगावर मूल्यवान रत्नहार व आभूषणे होती. पुष्प-मालांनी सजविलेल्या सिंहासनावर तो बसला होता. त्याच्या चारीबाजूला अनेक अप्सरांसारख्या सुंदर स्त्रिया उभ्या होत्या. सुग्रीवाच्या बाजूला रूमा बसलेली होती. ते दृश्य पाहून लक्ष्मणाला महारुद्रासारखा राग आला.

लक्ष्मणाला पाहतांच सुग्रीव भयभीत होऊन सिंहासनावरून खाली उतरला. त्याच्याबरोबर सर्व स्त्रियादेखील उठून उभ्या राहल्या.

सुग्रीव नमस्कार करून समोर उभा राहल्यावर लक्ष्मण म्हणाला–"रामाच्या हातून तुझे काम भागल्यानंतर तू रामाचे काम नको का करायला? तू कृतघ्न आहेस, असत्यभाषी आहेस! आजपर्यंत तू सीतेचा शोध काढण्याचा प्रयत्न कां केला नाहीस? खूप पिऊन अंतःपुरात बसून काय करतो आहेस? तू असा आहेस हे माहीत

असते तर रामाने तुला वानरांचे राज्य दिले असते का? तुला आपल्या बाणाने मी वालीच्या शोधार्थ पाठवितो."

तारा पुन्हा सुग्रीवाच्या वतीने बोलू लागली–"लक्ष्मणा! सुग्रीव द्रोही, दुरा-चारी, कृतघ्न नाही. कित्येक दिवस कष्टात दिवस काढल्यानंतर आतां कोठे त्याला श्वास घ्यायला थोडा वेळ मिळाला. तेव्हां या थोड्याशा अपराधाबद्दल तू क्षमा केली पाहिजेस. रामाकरिता तो मला, रूमाला, एवढेंच नव्हे तर त्याच्या सर्वस्वाला सोडा-यला तयार आहे. तो सीतेला आणून देण्याची जबाबदारी घेऊ शकेल. त्यासाठी तो रावणाशी युद्ध करू शकेल. तुमच्या

कामासाठीच त्याने सर्व वानर प्रमुखांना हजर राहण्यासाठी निरोप पाठविले आहेत. ते सर्व थोड्यांच वेळाने येतील. आजच खरोखरी त्यांनी यायला हवे. म्हणून तू आपला राग थोडा आवर."

ते ऐकून लक्ष्मणाच्या मनाचे थोडे समाधान झाले. ते पाहून सुग्रीवालादेखील तोंड उघडायला धीर आला. म्हणाला–"लक्ष्मणा! माझ्या हातून थोडा प्रमाद घडला, त्याबद्दल क्षमा कर. या जगात कोणाच्या हातून चूक होत नाही?"

लक्ष्मण शांतपणे त्याला धीर देत म्हणाला–"रावणाशी युद्ध करण्यासाठी तुझी मदत असल्यावर त्याहून जास्त आम्हांला

काय पाहिजे? तेव्हां तू माझ्याबरोबर चल, आणि पत्नी-विरहाने दुःखी झालेल्या रामाचे सांत्वन कर."

सुग्रीव जवळच उभा असलेल्या हनुमानाला म्हणाला–"जगात जेथे कोणी वानर वीर असतील त्यांच्याकडे निरोप देऊन दूत पाठव. मी यापूर्वी पाठविलेल्या दूतांना लवकर निरोप पोचवून कामे पूरी करायला ताकीद कर. दिरंगाई करणाऱ्या आळशी दूतांना माझ्याकडे घेऊन ये. दहा दिवसांच्या आत येथे जो वानर हजर होणार नाही त्याला मृत्युदंड दिला जाईल असे जाहीर कर."

हनुमानाने सुग्रीवाच्या आज्ञेप्रमाणे किष्किंधेत जे वानर होते त्यांच्याकडे निरोप देऊन वानर दूत पाठविले.

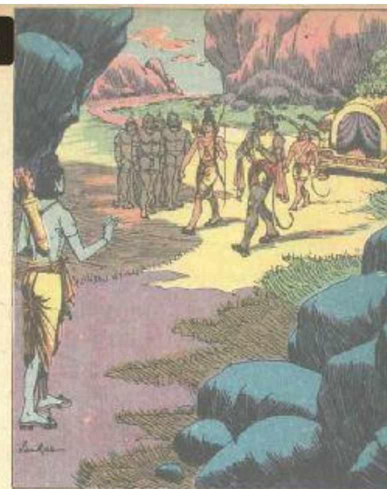
सुग्रीवाने एक सोन्याची पालखी आणविली आणि स्वतःबरोबर तीत लक्ष्मणाला बसवून वानरांच्या लवाजाम्यासह थाटाने राम निवास करीत होता तेथे आला. सुग्रीव व लक्ष्मण पालखीतून उतरले आणि रामासमोर हात बांधून उभे राहले. नंतर सुग्रीवाला सांष्टांग नमस्कार करताना पाहून रामाने त्याला उठविले व प्रेमाने भेटून त्याची खुशाली विचारली. नंतर सर्व रामाच्या व लक्ष्मणाच्या सूचनेप्रमाणे यथा स्थान बसले.

रामाने सुग्रीवाला युद्धाची वेळ जवळ येऊन ठेपल्याची आठवण करून दिली.

तेव्हां सुग्रीव म्हणाला–"रामा! एकाहून एक शूर व वीर असे कोट्यवधी वानर तुला मदत करण्यासाठी येत आहेत. ते रावणाला सकुटुंब परिवार समेत ठार करून सीतेला सोडवून आणून तुझ्याकडे पोचती करतील."

आपल्यासाठी सुग्रीवाने सुरू केलेल्या तयारीचे वर्णन ऐकून रामाच्या मनाचे समाधान झाले. राम म्हणाला–"सुग्रीवा! तुझ्या मदतीने मी नक्कीच आपल्या शत्रूचा नाश करू शकेन असा आत्म-विश्वास मला वाटू लागला आहे."

त्याच वेळी आकाशात धुळीचे लोट लागले. वानरांच्या झुंडीच्या झुंडी येऊ लागल्या होत्या. नदी किनाऱ्याला राहणारे, डोंगराळ प्रदेशात राहणारे, कोट्यावधी वानर जमा होऊ लागले होते. काही वानर तांबड्या रंगाचे होते, तर काही भुरकट रंगाचे होते. अशा वानरांना बरोबर घेऊन शतबली नांवाचा एक प्रमुख वानर वीर येत होता. सोनेरी रंगाचा शूर वानरप्रमुख सुषेण, म्हणजे ताराचा पिता काही कोटी वानरांना घेऊन आला होता. त्याचप्रमाणे ताराचे पिता तार नावाचा वानरदेखील आला. बावीस हजार वानरांना घेऊन

हनुमंताचा बाप केसरी आला. गवाक्ष, धूम्र वानर भल्लूक सैन्य (अस्वलांचे सैन्य) घेऊन आले. नील वानर काळ्या वानरांचे सैन्य घेऊन आला. गवय कोटी वानरांचे सैन्य घेऊन आला. दरीमुख, मेंद, द्विविद, गज असंख्य वानरांना घेऊन आले. जांबवान दहा कोटी भल्लूकांचे सैन्य घेऊन आला. गंधमादन, अंगददेखील मोठमोठे वानरबरोबर घेऊन आले. एकूण जगात जेथेजेथे म्हणून वानरवीर होते सर्व किष्किंधेला जमा झाले त्यांच्या आवाजाने आसमंत दुमदुमत होते.

सर्व वानरांनी एकत्र जमून सुग्रीवाचे अभिवादन केले. सुग्रीवाने त्या सर्वांना

रामासमोर हजर केले आणि त्यांची ओळख करून देऊन तो त्यांना म्हणाला–"तुम्ही आपापले सैन्य सोयीची जागा पाहून दऱ्यां-खोऱ्यांत किंवा नदीच्या काठी उतरवा आणि त्यांची विचारपूस करीत रहा."

तो रामाला म्हणाला–"रामा! तू आज्ञा करशील ते करायला कोट्यावधी वानर जमा झाले आहेत. त्यांत काही कामरूप, म्हणजे इच्छिलेले रूप घेणारे आहेत, पर्वताकार आहेत, कामगमन करणारे आहेत आणि महापराक्रमीदेखील आहेत. तू त्यांना वाटेल ती आज्ञा कर. त्यांना काम द्यावे हे मला कळते. परंतु ते कसे आणि काय करायचे या गोष्टीची आज्ञा तूच कर."

राम आनंदाने आणि प्रेमाने सुग्रीवाला भेटला व म्हणाला–"सुग्रीवा! सीता जिवंत आहे की नाही? रावण कोठे राहतो? या गोष्टींची माहिती काढायला हवी. सीता जिवंत असल्याचे कळले तर त्यानंतर काय करावयाचे ते आपण दोघे ठरवू या. तेव्हां मी सुचविले त्याचा विचार करून तूच वानरांना काय ती आज्ञा कर."

सुग्रीवाने विनत नावाच्या पर्वताकार वानराला बोलावून त्याला बरोबर एक लाख वानरांना घेऊन पूर्वीकडे जायला सांगितले. त्या दिशेला रावणाच्या देशाचा व सितेचा शोध लावून एका महिन्याच्या आत मिळालेली माहिती येऊन सांगायला सांगितले.

अशा तऱ्हेने सुग्रीवाने दक्षिणेकडे काही वानरांना पाठविले. दक्षिणेकडे जाणाऱ्या वानरांत नील, हनुमान, जांबुवान, सुहोत्र, शरारी, शरगुल्म, गज, गवाक्ष, गवय, ऋषभ, मेंद, द्विविद, विजय, गंधमादन, उल्कामुख, अनंग, अंगद वगैरे वानर होते. त्यांच्या बरोबर एक विशाल वानरसैन्य देखील होते.

त्यानंतर सुग्रीवाने तारेचे वडील सुषेण यास अनेक वानरांसह पश्चिमेकडे पाठविले. शतबलीला एक लक्ष वानर बरोबर देऊन उत्तरेकडे पाठविले.

अमरवाणी

न कर्ता कस्यचित्, कश्चित्
नियोगे चापि नेश्वरः,
स्वभावे वर्तते लोकः,
तस्य कालः परायणम् ॥ ॥ १ ॥

[कोणी कसलाही कर्ता नसतो, कोणी कोणालाही प्रेरणा करण्यात समर्थ नसतो. हे जग नैसर्गिक रीत्या चालत असते. त्याच्या मुळाशी काल असतो.]

न कालः काल मत्येति,
न कालः परिहीयते,
स्वभावम् च समासाद्य
न कश्चि दतिवर्तते ॥ ॥ २ ॥

[काळ हा स्वतंत्र असतो. तो कोणाला जुमानीत नाही. कोणी त्याचे अतिक्रमण करणे शक्य नाही.

न कालस्यास्ति बंधुत्वम्,
न हेतुर्न पराक्रमः,
न मित्रज्ञातिसंबंधः,
कारणम् नात्मनो वशः ॥ ॥ ३ ॥

[काळाला नातेगोते नाही. पराक्रम, मित्र, ज्ञातिसंबंध तो मानीत नाही. तो स्वतंत्र आहे.]